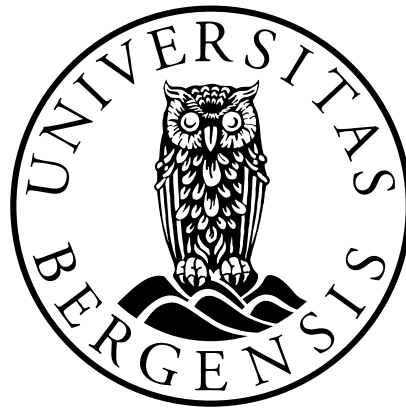

En rettspolitisk analyse av gjenlevende samboers arverettslige stilling etter den nye arveloven

Kandidatnummer: 139

Antall ord: 14 662

JUS399 Masteroppgave
Det juridiske fakultet

UNIVERSITETET I BERGEN

08. juni 2020

Innholdsfortegnelse

1. Innledning	1
1.1 <i>Problemstilling og aktualitet</i>	1
1.2 <i>Hvordan vil problemstillingen bli besvart?</i>	2
1.3 <i>Avhandlingens struktur</i>	4
2. Rettsutviklingen i arveretten for samboere	6
2.1 <i>Innledning</i>	6
2.2 <i>Samboerbegrepet</i>	6
2.3 <i>Rettsutviklingen knyttet til samboeres rettsstilling frem til lovendringen i 2008</i>	8
3. Samboers rett til arv og uskifte	12
3.1 <i>Innledning</i>	12
3.2 <i>Arvelovutvalgets lovforslag til arve- og uskifterett for gjenlevende samboer</i>	12
3.3 <i>Gjenlevende samboers arverett etter arveloven av 2019</i>	14
3.4 <i>Gjenlevende samboers rett til å sitte i uskifte etter arveloven av 2019</i>	16
3.5 <i>Oppsummering</i>	17
4. Er dagens rettstilstand tilfredsstillende for gjenlevende samboer?	18
4.1 <i>Innledning</i>	18
4.2 <i>Er samboerbegrepet i § 2 (3) tilstrekkelig forutberegnelig?</i>	18
4.3 <i>Sikrer dagens regelverk en likestilling mellom kvinnelige og mannlige samboere?</i>	20
4.4 <i>Sikrer dagens regelverk en beskyttelse av den svake part?</i>	23
4.5 <i>Testament som alternativ til en lovfestet arve- og uskifterett for samboere uten felles barn</i>	24
4.6 <i>Oppsummering</i>	27
5. Er tiden moden for utvidede arverettigheter for samboere?	29
5.1 <i>Innledning</i>	29
5.2 <i>Hvorfor ble ikke lovforslaget i NOU 2014: 1 inkludert i arveloven av 2019?</i>	30
5.2.1 <i>Innledning</i>	30
5.2.2 <i>Politiske betraktninger</i>	30
5.2.3 <i>Samboerskap som reelt alternativ til ekteskap?</i>	31
5.2.4 <i>Et ønske om å sikre et stabilt regelverk</i>	33
5.2.5 <i>Oppsummering</i>	34
5.3 <i>Hvordan reguleres samboeres rettsstilling i tilgrensende lovverk?</i>	34
5.3.1 <i>Innledning</i>	34
5.3.2 <i>En sammenlikning av arveloven og innskuddspensjonslovens regulering av gjenlevende samboers rettsstilling</i>	35
5.4 <i>Burde arveloven av 2019 ha inkludert lovforslaget i NOU 2014: 1?</i>	38
5.5 <i>Oppsummering</i>	41
6. Avsluttende betraktninger	42
Litteraturliste	43
<i>Lover</i>	43
<i>Forarbeider</i>	43
<i>Bøker</i>	43
<i>Artikler</i>	43
<i>Nettsider</i>	44

1. Innledning

1.1 Problemstilling og aktualitet

Justis- og beredskapsminister Monica Mæland uttalte i en pressemelding i februar 2020 at «arveloven angår oss alle».¹ Når en person dør, oppstår et behov for å fordele avdøde sine verdier og eiendeler, i tillegg til vedkommendes økonomiske forpliktelser. Den rådende oppfatningen i samfunnet er at de verdier man har opparbeidet seg gjennom livet, bør fordeles mellom avdødes nærmeste. En sentral begrunnelse for arveretten er følgelig at den bør fungere som en videreføring av den private eiendomsretten.² Tradisjonelt har arv fungert som en metode for å beskytte familien og senere generasjoner, noe som kommer tydelig til uttrykk i lov 3. mars 1972 nr. 5 om arv. Ektefeller og livsarvinger står i en særstilling etter arveloven, men også avdødes øvrige slektninger er i enkelte tilfeller sikret en legalarverett. Et ønske om å tilgodese familie og slekt ved livets avslutning må oppfattes som en utbredt holdning i samfunnet også i dag.

I 2019 ble lov 14. juni 2019 nr. 21 om arv og dødsboskifte vedtatt. Den skal avløse den tidligere lov 3. mars 1972 nr. 5 om arv. I forbindelse med forarbeidet til den nye loven, ble det ved kongelig resolusjon av 15. april 2011 oppnevnt et Arvelovutvalg. Deres mandat var å foreta «en generell vurdering av arveloven med sikte på å lage en ny arvelov». Siden vedtaket av arveloven i 1972, har samfunnet gjennomgått store endringer. I utvalgets mandat ble det lagt særlig vekt på behovet for å samordne arveretten med utviklingen man har sett i samfunnet i de senere tiårene. Dagens norske samfunn er mindre homogent enn det var for femti år siden, noe som vanskeliggjør lovgivers oppgave.³ I et slikt samfunn er det mer krevende å oppnå samlende rettslige løsninger.⁴ Arveloven er til dels en preseptorisk lov, og det er derfor viktig at den samsvarer med befolkningens ønsker og behov.

Temaet for avhandlingen er gjenlevende samboeres arverettslige stilling etter den nye arveloven. I 2008 fikk samboere en begrenset arve- og uskifterett i kraft av loven. Et av forslagene presentert av Arvelovutvalget i NOU 2014: 1, var å likestille arve- og uskifteretten for ektefeller og samboere. Lovforslaget ble blant annet begrunnet med at en løsning som likestilte samboere

¹ Regjeringen, «Ny arvelov trer i kraft fra årsskifte».

² NUT 1962: 2 s. 3.

³ NOU 2014: 1 s. 9.

⁴ Asland (2011) s. 318.

med ektefeller, ville være mer tidsmessig korrekt.⁵ Samboerskap har blitt en utbredt samlivsform i befolkningen, en utvikling som kan underbygges av tall fra SSB. Statistikken viser at i aldersgruppen 25-29 år lever 39 prosent som samboere, 37 prosent i aldersgruppen 30-34 år, 31 prosent i aldersgruppen 35-39 år og 22 prosent i aldersgruppen 40-44 år.⁶ Det er altså en større andel yngre enn eldre som lever i samboerskap, og dette kan gjerne forklares med at mange velger å leve som samboere før de inngår ekteskap. Uavhengig av aldersfordelingen viser statistikken at en betydelig andel av den norske befolkningen lever som samboere. Arvelovutvalget mente derfor at det var viktig å sikre denne gruppen en bedre rettslig beskyttelse ved arveoppgjør.

Arvelovutvalgets forslag om å likestille ektefeller og samboere ble behandlet av Justis- og beredskapsdepartementet og Justiskomiteen, men forslaget ble ikke inkludert i den nye arveloven av 2019. Problemstillingen som skal behandles i avhandlingen, går ut på å drøfte hvorvidt den nye arveloven burde ha omfattet Arvelovutvalgets forslag om å likestille gjenlevende samboers og ektefelles arve- og uskifterett. Å drøfte om et lovforslag burde ha blitt vedtatt, er en vurdering av rettspolitisk karakter. Som ledd i avklaringen av problemstillingen, tas det blant annet sikte på å drøfte om dagens rettsstilstand for gjenlevende samboer er tilfredsstillende. Det vil også undersøkes hvorfor lovforslaget ikke ble inkludert i den nye arveloven, og om det å styrke gjenlevende samboers arverettslige stilling ville ha vært en foretrukken rettslig løsning.

1.2 Hvordan vil problemstillingen bli besvart?

Som nevnt under delkapittel 1.1, tar avhandlingen sikte på å vurdere om Arvelovutvalgets forslag om en likestilling av ektefeller og samboere burde ha blitt gjennomført i den nye arveloven. For å besvare hovedproblemstillingen, må det tas stilling til en rekke sekundære problemstillinger. Spørsmålet om et lovforslag burde ha blitt gjennomført, impliserer at dagens rettsstilstand ikke er en foretrukken løsning. Det vil derfor være avgjørende å ta stilling til hvordan dagens regelverk fungerer. Et naturlig startpunkt for den juridiske analysen vil derfor være lovteksten. Lovteksten i kapittel 4 og 6 i arveloven av 2019 vil benyttes for å klarlegge rettsstilstanden for gjenlevende samboer. Arveloven av 2019 trer imidlertid først i kraft i 2021. Loven har gjen-

⁵ NOU 2014: 1 s. 49.

⁶ SSB, «Samboere».

nomgått en språklig og strukturell utvikling, noe som gjøre det lettere å anvende den nye lovteksten.⁷ Rettstilstanden for gjenlevende samboer er heller ikke endret siden 2008, og det anses derfor mest hensiktsmessig å benytte den nye arveloven.

Å evaluere gjeldende rett kan føre til særskilte metodiske utfordringer. Hva man anser som tilfredsstillende lovgivning vil kunne variere med hvilken oppfatning man har. Det er viktig å være bevisst på de mulige fallgruvene knyttet til denne formen for juridisk analyse. Det vil neppe være mulig å forfatte en avhandling uten subjektive innslag, men det kan gjøres tiltak for å sikre at evalueringen ikke blir ensidig. Ved å basere drøftelsen på relevante rettskilder, vil man kunne sikre en balanse i den rettslige analysen. Uttalelser fra lovforarbeidene, rettsoppfatninger i den juridiske litteraturen og legislative hensyn vil derfor benyttes som analyseobjekter i vurderingen av om gjeldende rett er tilfredsstillende.

Videre vil det undersøkes hvorfor lovforslaget i NOU 2014: 1 ikke ble tatt til følge. For å besvare dette spørsmålet, vil det tas utgangspunkt i argumenter benyttet i lovforarbeidene, henholdsvis proposisjonen fra Justis- og beredskapsdepartementet i Prop. 107 L (2017-2018) og innstillingen fra Justiskomiteen i Innst. 252 L (2018-2019). Deretter tas det sikte på å sammenlikne arvelovens regler med regelverket i innskuddspensjonsloven.⁸ Når man skal trekke slutninger fra sammenlikningen, bør man være bevisst på iboende ulikheter mellom lovene. Selv om man har valgt en bestemt løsning i innskuddspensjonsloven, vil ikke denne løsningen nødvendigvis kunne overføres direkte til arveloven. Ved en sammenlikning må man derfor anlegge et kritisk blikk for hvilke elementer som er passende, og hvilke elementer som ikke har overføringsverdi.

Avslutningsvis vil hovedproblemstillingen forsøkes besvart. Å drøfte hvordan retten burde være, er som tidligere nevnt en vurdering av rettspolitisk karakter. For å ivareta en forsvarlig behandling, vil analysen ta utgangspunkt i slutninger trukket fra de sekundære problemstillingene. På denne måten vil man kunne sikre at analysen ikke baseres på subjektive oppfatninger, men at den får en forsvarlig juridisk forankring.

⁷ Arvelovutvalget deltok i prosjektet «Klart språk i staten», og dette innebar at den nye arveloven skulle ha et tydelig og bedre regelspråk.

⁸ Lov 24. november 2000 nr. 81 om innskuddspensjon i arbeidsforhold.

1.3 Avhandlingens struktur

Innledningsvis i kapittel 2, tas det sikte på å klargjøre innholdet i samboerbegrepet i arveloven av 2019. Samboerdefinisjonen er inngangsporten til det arverettslige vernet for samboere, og det vil derfor være avgjørende å få klarhet i definisjonens rettslige grenser. Kapittel 2 vil også behandle rettsutviklingen knyttet til samboeres rettsstilling fram til lovendringen i arveloven i 2008. Delkapittelet vil drøfte rettsutviklingen på arverettens område, i tillegg til utviklingen som har foregått på tilgrensende rettsområder. Formålet med gjennomgangen av rettsutviklingen, er å oppnå en forståelse av forløpet knyttet til samboeres rettsstilling i norsk rett.

I kapittel 3 vil det utføres en analyse av rettsreglene som regulerer samboeres arve- og uskifte-rett. Fremstillingen vil starte med lovforslaget i NOU 2014: 1, for deretter å behandle rettsreglene etter arveloven av 2019. Som antydnet ovenfor i 1.2, impliserer avhandlingens problemstilling at dagens rettstilstand ikke er tilfredsstillende. For å kunne vurdere dette, vil det være avgjørende å få en forståelse av regelverket. En dypere innsikt i de ulike rettsreglene for gjenvende samboer vil på denne måten bidra til den videre behandlingen av hovedproblemstillingen.

I kapittel 4 vil det drøftes hvorvidt dagens rettstilstand for gjenvende samboer er tilfredsstillende. Analysen vil utgjøre en sentral del i avklaringen av avhandlingens hovedproblemstilling. Ved å undersøke om det eksisterer svakheter ved dagens regelverk, vil man videre ha et bedre grunnlag for å vurdere om lovforslaget burde ha blitt vedtatt. Sentrale problemstillinger og innvendinger mot dagens regelverk vil analyseres og drøftes.

I kapittel 5 vil det vurderes om en likestilling av gjenvende samboers og ektefelles arve- og uskifterett vil utgjøre en forbedring i forhold til dagens regelverk. Innledningsvis i kapittelet, vil det undersøkes hvorfor lovforslaget ikke ble inkludert i arveloven. Å klargjøre hvordan avslaget ble begrunnet, og hvilken av begrunnelsene som ble avgjørende for utfallet, vil være avgjørende for å besvare hovedproblemstillingen. Det er viktig å være bevisst på eventuelle svakheter ved lovforslaget for å kunne vurdere om det burde inkluderes i arveloven. Kapittelet vil videre inneholde en sammenlikning av arveloven og innskuddspensjonsloven. I innskuddspensjonsloven er ektefeller og samboere likestilt med hensyn til retten til å overta innskuddspensjonen. Deretter vil det drøftes hvorvidt lovforslaget i NOU 2014: 1 burde ha blitt inntatt i arveloven av 2019. I drøftelsen vil det blant annet tas utgangspunkt i funnene fra drøftelsene foretatt under kapittel 4 og delkapittel 5.2 og 5.3.

Avslutningsvis, i kapittel 6, vil det presenteres avsluttende bemerkninger og tanker knyttet til gjenlevende samboers arverettslige stilling, og det vil pekes tilbake på problemstillingen som ble presentert under 1.1.

2. Rettsutviklingen i arveretten for samboere

2.1 Innledning

Innledningsvis, under delkapittel 2.2, vil samboerbegrepet etter arveloven av 2019 behandles. Ulike lover opererer med ulike definisjoner av samboerbegrepet, og det er derfor avgjørende å klargjøre hvordan begrepet defineres i arveloven.⁹ I delkapittel 2.3 vil det redegjøres for rettsutviklingen knyttet til samboeres rettsstilling frem til lovendringen i 2008. Lovendringen innebar at samboere fikk en begrenset arve- og uskifterett etter arveloven. I prosessen frem mot lovendringen har man imidlertid møtt stor motstand fra ulike hold, fordi det har eksistert en motvilje mot å sikre samboere et lovfestet vern. Å forsøke å klargjøre hva denne motstanden grunner i, vil være av interesse for analysen i avhandlingen. Dette er noe jeg vil komme nærmere tilbake til i delkapittel 2.3.

2.2 Samboerbegrepet

En samboer defineres i den nye arveloven som «en person over 18 år som bor sammen med en annen person over 18 år i et ekteskapsliknende parforhold», jf. § 2 (3). Definisjonen svarer til den tidligere definisjonen i arveloven 1972 § 28 bokstav a.¹⁰ Vilkårene for å kunne anse samlivet som et samboerskap, er at partene må være over 18 år, at de må bo sammen og at parforholdet er av en ekteskapsliknende karakter. Det sistnevnte vilkåret gir en rekke assosiasjoner, men det har et vagt meningsinnhold. Dette kan gjerne begrunnes med at ingen ekteskap er like, og at hva som utgjør kjernen i et ekteskap, er vanskelig å definere. Fellesnevneren er at partene har inngått ekteskap, men utover denne formaliteten kan det tenkes at ektefeller strukturerer samlivet som det passer dem. Det kan derfor være en krevende øvelse å fastlegge hva et ekteskapsliknende parforhold faktisk innebærer.

For å fastslå om vilkåret er innfridd, må det foretas en helhetsvurdering, og i Ot.prp. nr. 73 (2007-2008) angis en rekke aktuelle momenter. Elementer som felles økonomi, samlivets varighet og seksualliv, vil stå sentralt i helhetsvurderingen.¹¹ Det fremholdes i Odelstingspropo-

⁹ Se bl.a lov 28. februar 1997 nr. 19 om folketrygd § 1-5.

¹⁰ Samboerdefinisjonen i arveloven av 1972 § 28 bokstav a ble inntatt i 2008.

¹¹ Ot.prp. nr. 73 (2007-2008) s. 46.

sisjonen at et seksualliv mellom partene vil være en vesentlig del av et ekteskapsliknende forhold, men at vurderingen av om lovens krav er oppfylt, «bør skje uten å gå inn på partenes seksuelle forhold».¹² Slike forhold må anses som private, og er derfor uegnet som kriterium for å fastslå om partene lever i et ekteskapsliknende parforhold. Det påpekes videre i proposisjonen at det ei heller er en forutsetning at partene har felles økonomi. En felles økonomi vil kunne underbygge at partene lever i et ekteskapsliknende forhold, men fraværet av en slik økonomisk ordning vil ikke nødvendigvis bety, at vilkåret ikke er innfridd. Det stilles dermed ikke strenge krav til hvordan samlivet mellom samboerne skal struktureres for at det kan anses som ekteskapsliknende, og dette kan tenkes å ha vært hensikten til lovgiver. Vilrådets ordlyd har et bredt nedslagsfelt, noe som medfører at en rekke ulike samlivfellesskap vil kunne klassifiseres som samboerskap. Mangelen på en klar avgrensning av hvem som innbefattes av ordlyden, kan gjerne føre til at en større gruppe omfattes av arvelovens regler, og dermed sikres beskyttelse ved arveoppgjør.

Også i den juridiske litteraturen er det gjort forsøk på å utdype hva et «ekteskapsliknende» parforhold innebærer. Thomas Eeg medgir at de ovennevnte elementene ikke kan være avgjørende i vurderingen. Han påpeker samtidig, at det etter hans syn, bør foreligge en grad av økonomisk fellesskap mellom partene for at forholdet skal regnes som ekteskapsliknende.¹³ Dersom det ikke eksisterer et formuesfellesskap mellom partene, og partene er økonomisk uavhengige av hverandre, vil man, etter hans mening, trolig ikke ha det samme behovet for beskyttelse ved arveoppgjør. Et eksempel som Eeg trekker frem, er samboers rett til å sitte i uskiftet bo.¹⁴ Dersom det ikke foreligger et økonomisk fellesskap mellom partene, eksempelvis at de har sameie i boligen, vil uskifteretten miste en del av sin begrunnelse. Eeg illustrerer gjennom sin redegjørelse at enkelte momenter, som partenes økonomiske fellesskap, vil være særlig avgjørende i helhetsvurderingen.

I artikkelen «Utvecklingen av samboförhållanden och samborätten i Norden» av Göran Lind, blir det fremholdt at samboerforhold ikke utgjør en homogen gruppe, men at det innbefatter en rekke ulike samlivsformer.¹⁵ Hvordan man grupperer de ulike formene for samboerforhold varierer i de nordiske landene. I NOU 1999: 25 skilles det mellom kjæresteforhold, samboerskap

¹² Ot.prp. nr. 73 (2007-2008) s. 46.

¹³ Eeg (2010) s. 31.

¹⁴ Eeg (2010) s. 32.

¹⁵ Lind (2014) s. 21.

som forberedelse til ekteskap, samboerskap som alternativ til ekteskap, post-ekteskapeleg samboerskap og samboerskap blant eldre personer.¹⁶ Den store variasjonen som finnes innad i samboerbegrepet, medfører at det kan være krevende å utarbeide rettslige løsninger som passer for alle. Et regelverk som både regulerer kjæresteforhold og samboerskap blant eldre personer, vil ikke nødvendigvis gi et heldig utfall. Ulike samboerforhold vil trolig ikke ha det samme behovet for et arverettslig vern, og for enkelte vil en regulering kunne føles som en begrensning av den personlige autonomien. Dette vanskeliggjør lovgivers oppgave.

Både i Ot.prp. nr. 73 (2007-2008) og i den juridiske litteraturen har man forsøkt å klargjøre innholdet i vilkåret «ekteskapsliknende». Det kan tenkes at vilkåret ikke vil by på problemer knyttet til de mer tradisjonelle samboerskap, hvor partene innfrir alle elementene som behandles i Odelstingsproposisjonen. Grupperingen i NOU 1999: 25 illustrerer imidlertid at samboerbegrepet omfatter en rekke ulike samlivsformer, og som nevnt ovenfor, vil den manglende avgrensningen kunne føre til at bestemmelsens nedslagsfelt er stort. Kildene gir uttrykk for at vilkårets innhold ikke er helt entydig, og at det i grensetilfeller vil kunne være problematisk som rettslig begrep. Dette innebærer at vilkåret gjerne ikke er velegnet til å definere den nedre grensen for hva som utgjør et «ekteskapsliknende» parforhold etter § 2 (3). Mangelen på klare retningslinjer for hvilke krav som stilles for at et samliv skal regnes som et samboerskap i lovens forstand, vil kunne vanskeliggjøre borgerens mulighet til å forutberegne sin arverettslige stilling. Samboerbegrepets forhold til forutberegnelighet reiser nye problemstillinger som vil drøftes senere i avhandlingen, under delkapittel 4.2.

2.3 Rettsutviklingen knyttet til samboeres rettsstilling frem til lovendringen i 2008

Forslag om å beskytte samboere gjennom ulike lovreguleringer ble allerede fremmet på 1980-tallet. Men som fremstillingen vil vise, forekom det ingen store endringer før i 2008.¹⁷ I dette delkapittelet vil det redegjøres for den rettsutviklingen som har funnet sted i denne perioden, knyttet til samboeres rettsstilling. Det tas sikte på å klargjøre hvorfor det lenge eksisterte en motvilje mot å sikre samboere et lovfestet rettsvern. Dette vil være betraktninger av relevans for analysen som presenteres senere i avhandlingen. Å studere den rettslige utviklingen som

¹⁶ NOU 1999: 25 Samboerne og samfunnet, kapittel 3.2; Hensikten bak grupperingen var å illustrere at samboerbegrepet består en rekke ulike variasjoner av samliv.

¹⁷ Prop. 107 L (2017-2018) s. 62.

samboere har gjennomgått, vil kunne bidra til en bedre forståelse av det rettslige materialet i dagens arvelov.

Allerede i NOU 1980: 50 Samliv uten vigsel, ble det stilt forslag om å utarbeide regler som skulle sikre en samboers behov for bolig når samboerforholdet opphørte, grunnet samlivsbrudd eller død. Utvalget ble oppnevnt for å vurdere endringer i ekteskapslovgivningen, men fant også grunn til å vurdere behovet for lovregulering av samboerskap.¹⁸ Det ble antydnet at man har sett en utvikling knyttet til anvendelsen av denne samlivsformen, som ble betegnet av utvalget som «samliv uten vigsel». Denne utviklingen fordret, ifølge utvalget, et behov for å klarlegge rettsforholdet i slike samliv. Det ble uttalt i delinnstillingen at «hensynet til den svakere part i forholdet» og «hensynet til felles barn» var sentrale momenter når de utførte sin vurdering. På tross av at utvalget konstaterte at det eksisterte et behov for rettslig regulering av samboerforhold, ble ingen store endringer gjennomført.¹⁹

Nesten to tiår senere ble fokus igjen rettet mot samboeres rettsstilling. I NOU 1999: 25 Samboerne og samfunnet, ble et utvalg oppnevnt for å utrede både offentligrettslige og privatrettslige problemstillinger knyttet til samboerskap. Under avsnitt 12.3.4 i utredningen foreslo utvalget at samboere skulle få rett til å sitte i uskifte med felles bolig og innbo. Forslaget ble begrunnet med at et skifte med det eksisterende lovverket, ville få store konsekvenser for gjenlevende samboer, og at man gjennom å innføre en uskifterett ville unngå at gjenlevende måtte flytte fra hjemmet sitt. Utvalget valgte derimot ikke å stille seg bak en legalarverett for samboere da de mente at muligheten til å testamentere, gav samboere tilstrekkelig anledning til å sikre hverandre.²⁰ Adgangen til å sitte i uskiftet bo ville videre kunne avhjelpe en manglende legalarverett. Samboerutvalget formulerte imidlertid ingen konkrete lovforslag, og reformene knyttet til samboeres uskifterett ble ikke fulgt opp av lovgiver.

Gjennombruddet for samboeres arverettslige stilling kom først i 2008. I Ot.prp. nr. 73 (2007-2008) utarbeidet Justis- og politidepartementet en rekke lovforslag som hadde til formål å styrke samboeres arverettslige vern.²¹ For samboere med felles barn ble det foreslått en arverett tilsva-

¹⁸ NOU 1980: 50 s. 8.

¹⁹ Bull (1992) s. 24.

²⁰ NOU 1999: 25, kapittel 12.3.4.

²¹ Ot.prp. nr. 73 (2007-2008) s. 5.

rende fire ganger grunnbeløpet i folketrygden, noe som ble begrunnet med at et slikt samboerskap bærer preg av å være et livsfellesskap på lik linje med et ekteskap.²² Det faktum at man har valgt å starte en familie sammen, gir uttrykk for en stabilitet i samlivet. Man tenkte derfor at denne gruppen hadde et særlig behov for rettslig beskyttelse. Utvalget tok også til orde for en uskifterett for samboere med felles barn, som skulle inkludere felles bolig og innbo.²³ I situasjoner hvor den ene samboeren dør, vil det kunne ramme gjenlevende hardt dersom vedkommende må flytte. Departementet avviste imidlertid at det burde innføres en arverett i kraft av loven for samboere uten felles barn, som hadde levd sammen i fem år, men åpnet for at slik arv kunne tilkjennes gjennom testament.²⁴ Lovforslagene i Ot.prp. nr. 73 (2007-2008) ble vedtatt av Stortinget, og endringene trådte i kraft 1. juli 2009.²⁵

Gjennomgangen ovenfor viser tydelig at samboeres arverett har vært på den politiske agenda i flere tiår. På tross av at ønsker om å regulere samboerforhold ble fremmet allerede i 1980, ble ingen store endringer implementert i lovgivningen før i 2008. Dette kan gjerne sees i sammenheng med at det frem til 1972 var nedfelt et forbud mot samboerskap i straffeloven § 379, som ble kalt konkubinatsparagrafen.²⁶ Selv om forbudet i straffeloven opphørte i 1972, gir forbudet gjerne uttrykk for et moralsk tankegodt som den gang rådet i det norske samfunnet. Det kan dermed tenkes at samfunnet ikke var modent for å sikre samboere en rettslig beskyttelse i 1980. Lovgivningen bør til enhver tid være aktuell og balansert, og dersom samboerskap ikke var en utbredt samlivsform på 1980-tallet, eksisterte det gjerne ikke et behov for en rettslig regulering.

Situasjonen var annerledes da en legalarverett for samboere ble vedtatt i 2008. I Ot.prp. nr. 73 (2007-2008) ble lovendringene begrunnet i det økte behovet for å regulere samboerskap som samlivsform.²⁷ Samboere og ektefeller ble i økende grad likestilt på andre rettsområder, og man hadde sett en tilvekst i antallet samboerskap.²⁸ Opprettelsen av en arve- og uskifterett for samboere kan gjerne betraktes som en pragmatisk følge av samfunnsutviklingen. Man måtte forholde seg til hvordan befolkningen i økende grad valgte å strukturere sitt samliv utenfor ekteskapets rammer. Det kan også tenkes at det tidligere moralske tankegodset hadde mistet fotfeste i det norske samfunn. Rettsutvikling er antakeligvis ikke noe som kan planlegges og vedtas,

²² Ot.prp. nr. 73 (2007-2008) s. 25.

²³ Ot.prp. nr. 73 (2007-2008) s. 40.

²⁴ Ot.prp. nr. 73 (2007-2008) s. 26.

²⁵ Lødrup og Asland (2012) s. 76.

²⁶ NOU 1999: 25, kapittel 8.3.1.

²⁷ Ot.prp. nr. 73 (2007-2008) s. 6.

²⁸ Ot.prp. nr. 73 (2007-2008) s. 11.

men heller en prosess som starter når forholdene ligger til rette for det. En naturlig antakelse vil derfor være at holdningsendringer hadde foregått i det norske samfunnet, som muliggjorde innføringen av et arverettslig vern for samboere i 2008.

3. Samboers rett til arv og uskifte

3.1 Innledning

Avhandlingen har så langt behandlet samboerdefinisjonen i arveloven av 2019, og rettsutviklingen som har foregått vedrørende samboeres rettslige stilling fram til lovendringen i 2008. Fremstillingen av rettsutviklingen tok sikte på å oppnå en større forståelse av det rettslige materialet i dagens arvelov, og som gjennomgangen viste, har det skjedd en holdningsendring i samfunnet. Denne holdningsendringen er antakelig begrunnelsen for innføringen av et arverettslig vern for samboere i 2008. I dette kapitlet endres perspektivet, ved at det rettes fokus mot rettsreglene som regulerer arve- og uskifteretten for samboere etter arveloven av 2019. Det vil være avgjørende å behandle dagens regelverk, for å kunne opparbeide et bredere og mer solid rettslig fundament for å besvare avhandlingens problemstilling.

Innledningsvis, under 3.2, vil Arvelovutvalgets lovforslag for samboeres arve- og uskifterett presenteres. En gjennomgang av forslaget vil være aktuelt fordi avhandlingen tar sikte på å vurdere om forslaget burde ha blitt inkludert i arveloven av 2019. Videre, i delkapittel 3.3 og 3.4, vil det det nærmere innholdet i arve- og uskifteretten etter arveloven av 2019 diskuteres. I tillegg til å redegjøre for samboeres arve- og uskifterett, vil det også utføres en sammenlikning med ektefellers rettigheter. Arvelovutvalget foreslo en likestilling av ektefeller og samboeres rettigheter i den nye arveloven, og en sammenlikning av de to gruppene vil derfor være relevant. Som fremstillingen vil vise, eksisterer det store forskjeller i arve- og uskifteretten til de to gruppene. Det vil benyttes selvstendig formulerte eksempler i diskusjonen av arve- og uskifteretten for gjenlevende samboer, for å belyse tankegangen i regelverket.

3.2 Arvelovutvalgets lovforslag til arve- og uskifterett for gjenlevende samboer

I NOU 2014: 1 foreslo Arvelovutvalget blant annet at ektefeller og samboere skulle likestilles med hensyn til arve- og uskifteretten.²⁹ I kapittel 25 ble lovforslagene presentert, og det ble foreslått at samboers arverett skulle reguleres i en ny § 9, hvor det innledningsvis i bestemmelsen fastslås at «samboere har samme arverettigheter som ektefeller». Denne setningen gir en

²⁹ NOU 2014: 1 s. 75.

anvisning om at arveretten for samboere må avgjøres etter de samme bestemmelsene som for ektefeller, henholdsvis §§ 6 og 7 i lovforslaget. Bestemmelsen i § 6 (1) fastslår at gjenlevende samboer arver halvparten av formuen når arvelateren har livsarvinger, og at vedkommende uansett har rett til en minste arv på seks ganger folketrygdens grunnbeløp. Dersom arvelater ikke etterlater seg livsarvinger, arver samboeren alt, jf. § 6 (2). Regelen i § 7, som regulerer ektefellers adgang til å ensidig begrense partnerens arv, vil også gjelde tilsvarende for samboere. Bestemmelsen fastsetter en minste arv på seks ganger folketrygdens grunnbeløp, og dette beløpet kan ikke fratras gjenlevende.

Bestemmelsen i § 9 tar videre sikte på å klargjøre hvem som etter loven skal regnes som samboere, og definisjonen som benyttes, er en videreføring av definisjonen som ble gjennomgått i delkapittel 2.2. Partene må ifølge § 9 (1) være over 18 år, de må leve sammen og samlivet må være «ekteskapsliknende». Videre stiller bestemmelsen opp to alternativer, hvor ett av to må være innfridd for at gjenlevende samboer skal ha en arve- og uskifterett etter loven. Partene må enten ha felles barn eller ha vært samboere i minst de siste fem årene, jf. § 9 (1) bokstav a og b.

Uskifteretten for samboere skulle etter lovforslaget reguleres i en ny § 12. Det fremgår av bestemmelsen at når den ene «ektefellen eller samboeren dør», har lengstlevende rett til å sitte i uskiftet bo. Dette forslaget omfatter både samboere med felles barn, og barnløse samboere som har bodd sammen i de siste fem årene, jf. § 9 (1) bokstav a og b. Videre fremholdt Arvelovutvalget at uskifteformuen skulle bestå av «avdødes og lengstlevendes samlede formuer med de unntak som fremgår av andre ledd», jf. § 12 (1). Forslaget innebærer ingen gjenstandsbegrensning, i form av at gjenlevende samboer bare får sitte i uskiftet bo med bestemte gjenstander. Begrunnelsen for at uskifteformuen skulle være den samme for ektefeller og samboere, var blant annet at man ville unngå avgrensingsproblematikk.³⁰ Ved å avgrense uskifteformuen til bestemte aktiva, vil det ifølge utvalget kunne oppstå en rekke tolknings spørsmål.

³⁰ NOU 2014: 1 s. 76.

3.3 Gjenlevende samboers arverett etter arveloven av 2019

I arveloven av 2019 skilles det mellom samboere med felles barn, og samboere uten felles barn.³¹ I § 12 heter det at gjenlevende samboer som «har, har hatt eller venter barn med arvelateren» har rett til arv tilsvarende fire ganger grunnbeløpet i folketrygdloven, og at denne retten vil gå foran pliktdelskrav fra særkullsbarn. Samboere uten felles barn har ingen legalarverett, men bestemmelsen i § 13 fremholder at de kan opparbeide seg en arverett. Det stilles da vilkår om at samboerforholdet må ha vart i fem år, og at avdøde må ha fastsatt arveretten i testament. Også denne arveretten gjelder uten hensyn til avdødes livsarvinger. Arvereglene i arveloven av 2019 er en videreføring av reglene i arveloven av 1972 § 28 b, som ble tilføyd i 2008. Bestemmelsene som regulerer gjenlevende samboers arverett, har fått nye paragrafnummer, men ordlyden og innholdet er uendret.

Til sammenlikning er det heller ikke gjort endringer i den nye arveloven vedrørende gjenlevende ektefelles arverett. Etter § 8 i arveloven av 2019, har ektefellen rett til «en firedel av arven» når det er livsarvinger, men minimum fire ganger grunnbeløpet i folketrygden. Denne minstesummen omtales som en minstearv, og det innebærer at ektefellen aldri kan arve mindre enn det oppgitte beløpet. Dersom nærmeste arvinger er foreldre eller søsken, som tilhører andre arvegangsklasse etter § 5, vil ektefellen ha «rett til halvparten av arven» etter § 9. Minstearven i tilfelle hvor arvelateren ikke etterlater seg livsarvinger er på seks ganger grunnbeløpet i folketrygden. I tilfelle hvor det ikke finnes slike arvinger, fastslår § 9 (2) at ektefellen arver alt. De ovenfor nevnte reglene er en videreføring av § 6 i arveloven av 1972.

Det ble, som nevnt under 3.2, foreslått av Arvelovutvalget at ektefelles og samboers arverettslige posisjon skulle likestilles. Lovforslaget ble ikke vedtatt, og dette medfører at det enda eksisterer forskjeller mellom ektefeller og samboere. Eksempelvis har ikke samboere uten felles barn en legalarverett. En tilsvarende begrensning i arveretten gjelder ikke for barnløse ektefeller. I Ot.prp. nr. 73 (2007-2008) ble den manglende legalarveretten begrunnet i at samboere uten felles barn er en lite homogen gruppe, og at det derfor ikke var ønskelig å legge føringer på hvordan deres arv skulle fordeles.³²

³¹ Arve- og uskifteretten for samboere ble inntatt i arveloven etter lovendringen i 2008.

³² Ot.prp. nr. 72 (2007-2008) s. 25.

En annen vesentlig forskjell mellom ektefeller og samboere knytter seg til situasjonen hvor det ikke finnes nære slektninger, som barn eller foreldre. Dersom det ikke finnes livsarvinger eller arvinger som tilhører andre arvegangsklasse, fastslår § 9 (2) at gjenlevende ektefelle skal arve hele arvelaters formue. Regelen innebærer at gjenlevende ektefelle vil arve på bekostning av arvelaters fjernere slektninger, som besteforeldre og deres livsarvinger. Det eksisterer ingen lignende regel for samboere. Forutsatt at det ikke finnes nære slektninger som barn eller foreldre, vil samboerne med felles barn etter § 12 ha en lovfestet rett til å motta en arv tilsvarende fire ganger grunnbeløpet i folketrygden. Den resterende andelen av avdødes formue vil fordeles mellom slektninger som tilhører tredje arvegangsklasse. I samliv hvor samboerne ikke har felles barn, vil avdødes slektninger arve hele formuen dersom det ikke eksisterer et testament som begunstiger gjenlevende samboer. Dette innebærer at en gjenlevende onkel eller fetter vil kunne arve i stedet for gjenlevende samboer. Regelen som gjelder for ektefeller i slike situasjoner, fremstår rimelig, fordi gjenlevende ektefelle må betraktes som avdødes nærmeste. For samboeres vedkommende, vil konsekvensen være at fjerne slektninger vil prioriteres.

Adgangen til ensidig å begrense sin partners arverett, er en annen fundamental forskjell mellom ektefeller og samboere. Samboere kan, ifølge arveloven av 2019 § 12, begrense sin partners arverett ved testament, dersom gjenlevende har fått «kunnskap om testamentet før arvelaterens død». I praksis vil dette innebære at den ene parten i et samboerskap kan velge å gjøre den andre parten arveløs. Det eksisterer ikke et sikkerhetsnett for å beskytte gjenlevende samboer. En tilsvarende regel for ektefeller finnes i arveloven av 2019 § 10 (1), men i bestemmelsens andre ledd er det inkludert et unntak fra regelen. Ektefeller kan ikke ved testament ensidig begrense sin partners arverett til mindre enn seks ganger folketrygdens grunnbeløp, og dersom arvelateren etterlater seg livsarvinger, er minstearven fire ganger folketrygdens grunnbeløp. Ektefellers rett til en minstearv ble i sin tid begrunnet i behovet for å styrke gjenlevende ektefelles rettsstilling.³³ Minstearven skulle sikre at gjenlevende ektefelle kunne opprettholde en rimelig levestandard, og det ble uttalt at ektefeller burde prioriteres foran andre arvinger.³⁴

³³ Ot.prp. nr. 46 (1989-1990) s. 26.

³⁴ Ot.prp. nr. 46 (1989-1990) s. 14.

3.4 Gjenlevende samboers rett til å sitte i uskifte etter arveloven av 2019

Gjenlevende samboers adgang til å sitte i uskiftet bo, reguleres i arveloven av 2019 § 32. Dette er en videreføring av den gamle regelen i arveloven av 1972 § 28 c. Ifølge § 32 (1), har samboere med felles barn rett til å overta felles bolig og innbo, i tillegg til bil og fritidseiendom med innbo, som «tjente til felles bruk for samboerne». Uskifteretten for samboere begrenses for det første til samboere med felles barn. Dette innebærer at samboere uten felles barn må tilgodese hverandre gjennom testament. Motsetningsvis vil barnløse ektefeller ha en uskifterett etter arveloven av 2019 § 14. I forkant av lovendringen i 2008 drøftet regjeringen Bondevik II om en uskifterett også skulle gjelde for samboere uten felles barn, men de valgte å ikke anbefale en slik løsning. Det ble blant annet hevdet at mangelen på en testamentert uskifterett gjerne burde tolkes som et tegn på at avdøde heller ville tilgodese legalarvingene fremfor samboeren.³⁵ Det faktum at man har valgt å tilbringe livet sammen, ble ikke ansett som bevis godt nok for at man ønsket å tilgodese hverandre.

Uskifteretten for samboere begrenses også til bestemte gjenstander. En samboer med uskifterett får etter arveloven av 2019 § 32 (1) sitte i uskifte med felles bolig og innbo, i tillegg til bil og fritidseiendom med innbo. En tilsvarende gjenstandsbegrensning gjelder ikke for ektefeller, jf. arveloven av 2019 § 14. Begrunnelsen for dette har vært at et samboerskap ikke medfører endringer i formuesordningen, mens det ved inngåelse av ekteskap blir felleseie eller særeie.³⁶ Formuesforholdet mellom samboere reguleres dermed ikke på samme måte som mellom ektefeller.³⁷ Dersom gjenlevende samboer også skal ha rett til å overta andre eiendeler, må det fastsettes i testament. Uskifterettens gjenstandsbegrensning kan vanskeliggjøre vurderingen av hvilke gjenstander som skal inkluderes, og hvilke gjenstander som skal holdes utenfor. Alle gjenstandene som det er referert til i § 32 (1) står i entall, og dette kan åpne for en diskusjon om hvorvidt man bare kan sitte i uskiftet bo med én fritidseiendom, eller om bestemmelsen er ment å skulle omfatte alle potensielle fritidseiendommer.³⁸

³⁵ St.meld. nr. 29 (2002-2003) s. 71.

³⁶ NOU 2014: 1 s. 68.

³⁷ Eeg (2017) s. 160.

³⁸ Se bl.a. Frantzen (2009) s. 393; Eeg (2010) s. 50.

Det kan stilles spørsmål ved hvorfor uskifteretten er begrenset til å omfatte bolig, innbo, bil og fritidseiendom. Torstein Frantzen påpeker at det i enkelte tilfeller vil være andre gjenstander som det vil være mer relevant å sitte i uskifte med, som næringsvirksomhet eller verdipapir.³⁹ Det kan eksempelvis tenkes at samboerne ikke eier en fritidseiendom, eller at gjenlevende samboer ikke har sertifikat. I slike tilfeller vil man gjerne ha andre gjenstander som man ønsker å sitte i uskifte med, men som ikke er listet opp i § 32. Den rettslige løsningen som er valgt i arveloven av 2019 § 32, vil trolig kunne få urimelige utfall.

3.5 Oppsummering

Drøftelsen av gjenlevende samboers arve- og uskifterett ovenfor viser at det eksisterer en rekke ulikheter mellom lovforslaget i NOU 2014: 1 og rettstilstanden for gjenlevende samboer etter arveloven av 2019. En vedtakelse av lovforslaget ville ha ført til en utvidelse og styrking av gjenlevende samboers arve- og uskifterett. Samboere uten felles barn ville i et slikt tilfelle ha blitt tildelt en legalarv, i tillegg til en lovfestet uskifterett. Videre ville samboere ha blitt tilkjent en minstearv, som ville ha fungert som en sikkerhet mot arvelaters adgang til å ensidig begrense arveretten. Eksemplene som har blitt benyttet i diskusjonen av arve- og uskifteretten for gjenlevende samboer, har vist at dagens rettstilstand vil kunne få urimelige konsekvenser, og denne problemstillingen vil utredes videre under kapittel 4.

³⁹ Frantzen (2009) s. 404.

4. Er dagens rettstilstand tilfredsstillende for gjenlevende samboer?

4.1 Innledning

I dette kapitlet vil det rettes fokus mot et tilgrensende spørsmål som reiser seg i kjølvannet av behandlingen av samboeres arve- og uskifterett under kapittel 3. Det vil foretas en drøftelse om hvorvidt dagens rettstilstand for gjenlevende samboer etter arveloven av 2019 er tilfredsstillende.⁴⁰ Hva som kan anses som tilfredsstillende lovgivning, vil kunne oppfattes ulikt avhengig av hvilket utgangspunkt man har. Fremstillingen av rettsutviklingen i delkapittel 2.3 belyser nettopp denne utfordringen – det eksisterer ulike oppfatninger i rettsmiljøet av hva som utgjør en tilfredsstillende lovregulering. En drøftelse av om rettstilstanden er tilfredsstillende vil derfor kunne forårsake metodiske utfordringer, som påpekt under 1.2. Det er viktig å være oppmerksom på utfordringene, for å kunne påse at drøftelsen ikke blir ensidig. For å avhjelpe de metodeutfordringene som kan oppstå, vil drøftelsen holdes opp mot sentrale legislative hensyn på arverettens område, argumenter fra lovforarbeidene og bemerkninger fra den juridiske litteraturen. På denne måten kan man sikre en forsvarlig juridisk forankring for drøftelsen.

Bestemmelsene i arveloven av 2019 §§ 2 (3), 12, 13 og 32 vil utgjøre vurderingstema. Samboeres arve- og uskifterett reguleres også av andre bestemmelser i arveloven av 2019, men jeg har valgt å rette fokus mot de mest sentrale reglene. Som ledd i avklaringen av kapitlets problemstilling, tar jeg sikte på å drøfte 1) om samboerbegrepet i § 2 (3) er tilstrekkelig forutberegnelig, 2) om dagens regelverk sikrer en likestilling mellom menn og kvinner, 3) om lovverket beskytter den svake part og 4) om testament som alternativ til lovgivning er tilstrekkelig betryggende.

4.2 Er samboerbegrepet i § 2 (3) tilstrekkelig forutberegnelig?

I delkapittel 2.2 ble det redegjort for samboerbegrepet i arveloven av 2019 § 2 (3). For å kunne anses som en samboer i lovens forstand, må man være «en person over 18 år som bor sammen med en annen person over 18 år i et ekteskapsliknende parforhold». Fortolkningen av § 2 (3)

⁴⁰ Det ble redegjort for beslutningen om å benytte arveloven av 2019 under delkapittel 1.2.

indikerte at vilkåret «ekteskapsliknende parforhold» kan vise seg problematisk i grensetilfeller. Vilkårets meningsinnhold er tvetydig, og hverken lovteksten eller forarbeidene gir noen tydelig veiledning knyttet til hvordan vurderingen skal foretas. Som overskriften antyder, kan det tenkes at vilkårets tvetydighet vil kunne komme i konflikt med hensynet til forutberegnelighet. I det følgende vil problemene koblet til arvelovens samboerbegrep utdypes, og det vil undersøkes hva som er konsekvensen av at vilkåret «ekteskapsliknende parforhold» ikke har et entydig meningsinnhold.

Forutberegnelighet er et sentral legislativt hensyn i norsk rett, og det innebærer at borgerne skal kunne forutberegne sin rettsstilling. En ordlyd uten klare grenser vil kunne føre til en lav grad av forutberegnelighet. I tilknytning til samboerbegrepet vil gjerne ikke forutberegneligheten svekkes for de tradisjonelle samboerforholdene hvor det er klart at samlivet kan karakteriseres som «ekteskapsliknende». Vanskeligheter vil imidlertid kunne oppstå for mer ukonvensjonelle samliv. Et eksempel kan være tilfelle hvor paret bor og lever sammen, men hvor man har valgt å ha en atskilt økonomi. Ifølge Ot.prp. nr. 73 (2007-2008) må det utføres en helhetsvurdering for å avgjøre om vilkåret er innfridd, og man kan ikke legge avgjørende vekt på at partene har valgt å operere med en atskilt økonomi. Selv om uttalelsene i Odelstingsproposisjonen gir uttrykk for at vurderingen ikke vil følge en urokkelig mal, gir proposisjonen likevel ingen klar anvisning på når et samliv skal regnes som «ekteskapsliknende», og hvilke samliv som ikke når opp til terskelen. Mangelen på en tydelig nedre grense for vilkåret vil dermed i grensetilfeller kunne komme i konflikt med hensynet til forutberegnelighet. Paret i eksempelet vil trolig anses som samboere etter arvelovens definisjon, men definisjonen er uklart formulert, og paret vil dermed kunne oppleve det som problematisk å vite hvilke arveregler de har å forholde seg til.

Selv om en lovtekst eller et vilkår er forståelig for en jurist, vil ikke dette nødvendigvis bety at en lekmann vil være av samme oppfatning. Samboerbegrepet i § 2 (3) vil gjerne ikke by på problemer ved rettsanvendelsen, men det kan tenkes at borgere som forsøker å tilegne seg kunnskap om sin arverettslige stilling, vil kunne oppleve det som krevende å finne det faktiske meningsinnholdet i vilkåret. Man kan gjerne si at hensynet til forutberegnelighet i større grad retter seg mot borgerens forståelse, heller enn hvor problematisk vilkåret faktisk vil være ved rettsanvendelsen.

Bestemmelsen i § 2 (3) fastsetter som nevnt at samliv som faller utenfor lovens samboerdefinisjon, ikke fører til en arve- eller uskifterett. Dersom man likevel ønsker å begunstige hverandre,

må arvelater tilgodese sin partner i et testament. I tilfelle hvor arvelater feilaktig tror at samlivet fører til en lovfestet arverett, vil gjerne ikke vedkommende skrive testament, og gjenlevende partner vil ikke tilkjennes arv. Det er derfor avgjørende at regelverket er forutberegnelig, slik at borgeren kan gjøre seg kjent med sin rettsstilling. Dette innebærer at det er mulig for vedkommende å gjøre seg kjent med hvilke krav som stilles for at et samliv skal anses som et samboerforhold etter arveloven. Dersom informasjonen oppfattes som komplisert eller utilgjengelig for borgeren, vil arveoppgjøret kunne ende med å være uforenelig med arvelaters ønsker.

Delkapittelets overskrift stiller spørsmål ved om samboerbegrepet i arveloven av 2019 § 2 (3) er tilstrekkelig forutberegnelig. Å måle graden av forutberegnelighet vil imidlertid være en krevende øvelse. Hva som er lettfattelig for én borger, vil kunne oppleves vanskelig for en annen. Det vil derfor være mer hensiktsmessig å løfte opp de potensielle følgene som samboerdefinisjonen i arveloven vil kunne få. Samboerdefinisjonen i § 2 (3) er inngangsporten for den arverettslige beskyttelsen av samboere, og det vil derfor være avgjørende at denne sikrer en tilstrekkelig grad av forutberegnelighet. Drøftelsen ovenfor har imidlertid vist at tvetydigheten knyttet til vilkåret «ekteskapsliknende parforhold» kan få konsekvenser for borgeren. Eksemplene som har blitt benyttet, viser at vanskeligheter kan oppstå, og at dette vil kunne få konsekvenser for arveoppgjøret som en helhet.

4.3 Sikrer dagens regelverk en likestilling mellom kvinnelige og mannlige samboere?

Likestillingshensynet er et av argumentene som benyttes av Arvelovutvalget for å begrunne behovet for en styrking av gjenlevende samboeres arve- og uskifterett. Dette argumentet antyder at dagens rettstilstand ikke sikrer en tilstrekkelig grad av likestilling mellom kvinnelige og mannlige samboere, og i det følgende vil det derfor utføres en drøfting om hvorvidt likestilling ivaretas gjennom dagens regelverk. Det er vesentlig å anlegge et bredt perspektiv når man vurderer om rettsreglene for gjenlevende samboer sikrer en likestilling mellom kjønnene. Dette innebærer at man ikke bare vurderer bestemmelsenes ordlyd isolert, men at man også inkluderer andre forhold som vil kunne ha en innvirkning på regelverket. Spørsmålet er dermed om dagens regelverk for gjenlevende samboere i arveloven av 2019 sikrer en likestilling mellom kjønnene.

Samboeres arve- og uskifterett reguleres i arveloven av 2019 §§ 2 (3), 12, 13 og 32. Bestemmelsene er behandlet inngående i tidligere delkapitler. I dette kapitlet endres imidlertid perspektivet til å undersøke om bestemmelsene sikrer en likestilling mellom kvinnelige og mannlige samboere. Ordlyden i § 2 (3) fremholder at samboere må være «personer», men det spesifiseres ikke hvilket kjønn personene må ha. Begrepet «samboer» er dermed ment å skulle omfatte både menn og kvinner. De øvrige lovbestemmelsene skiller heller ikke mellom kjønn, men tilstår rettigheter til «samboere». Det fremstår klart at lovteksten i seg selv ikke forårsaker en forskjellbehandling i retten til arv og uskifte mellom kjønnene.

Det fremheves imidlertid i NOU 2014: 1 at kvinner likevel kommer svakere ut enn menn under dagens ordning, og at dette har flere forklaringer.⁴¹ Kvinner har ifølge SSB en høyere forventet levealder enn menn, noe som medfører at det i gjennomsnitt vil være flere kvinner enn menn som vil ha befatning med arvereglene.⁴² I forlengelsen av dette fremholder utvalget at det fortsatt er mer vanlig at det er kvinner som hovedansvar for felles barn og hjem.⁴³ En slik arbeidsfordeling i samboerskapet vil kunne innebære at kvinnen ikke får den samme muligheten til å komme i posisjon økonomisk, og dette vil klart kunne få uheldige følger ved arveoppgjøret. Den kvinnelige samboeren har gjerne muliggjort den mannlige samboerens oppbygging av formue, men etter dagens arveregler vil kvinnen måtte la seg avspise med en begrenset uskifterett etter § 32, eller et oppgjør på maksimalt fire ganger grunnbeløpet i folketrygden etter § 12. Gjennomgangen under delkapittel 3.4 viste at gjenlevende samboer kan sitte i uskiftet bo med felles bolig, innbo, bil og fritidseiendom etter § 32. Dersom arvelater har etablert og utviklet en vellykket næringsvirksomhet, og dette ble foranlediget av den kvinnelige samboerens arbeid i hjemmet, kan det fremstå urimelig at næringsvirksomheten ikke inkluderes i uskifteboet. Det samme vil være tilfelle hvor innsatsen i hjemmet har gjort det mulig for arvelater å ta ut et stort utbytte, men hvor § 12 bare tilkjenner gjenlevende samboer fire ganger grunnbeløpet i folketrygden. Eksemplene illustrerer hvordan dagens rettstilstand kan gi urimelige utfall, og hvor den kvinnelige samboeren ved arveoppgjøret ikke blir kompensert for sin innsats i samlivet.

Selv om begge partene i samlivet arbeider, vil det likevel kunne tenkes at den kvinnelige samboeren kommer dårligere ut etter dagens regelverk. Kvinner tjener i gjennomsnitt mindre enn menn, og vil gjerne derfor ha et større behov for gode arveregler når livspartneren avgår ved

⁴¹ NOU 2014: 1 s. 49.

⁴² SSB, «Døde».

⁴³ NOU 2014: 1 s. 49.

døden.⁴⁴ Tone Sverdrup poengterer i artikkelen «Samboere uten lovvern» at forskjellen i inntekt ikke bare har konsekvenser for partenes personlige likviditet, men at inntektsforskjellen også kan påvirke forbruket i livsfellesskapet.⁴⁵ Samboerne utgjør en forbruksenhet, og den av partene som hever høyest lønn, vil kunne trekke opp parets samlede forbruk.⁴⁶ Økningen i forbruket vil gjerne innebære at den kvinnelige samboeren ikke får mulighet til å bygge opp en formue. Dersom man sammenholder denne økonomiske virkningen med samboeres arve- og uskifterett etter dagens regelverk, ser man at følgene vil kunne være drastiske for gjenlevende kvinnelig samboer. Det økte forbruket vil gjerne medføre at parets felles bolig er av en høyere verdi enn hva den kvinnelige samboeren evner å betjene alene. Om paret ikke har felles barn, vil ikke gjenlevende samboer ha rett til å sitte i uskiftet bo med felles bolig etter dagens regelverk, jf. § 32. Dersom gjenlevende samboer ikke har økonomisk kapasitet til å kjøpe arvelaters andel av boligen, vil vedkommende måtte selge hjemmet sitt. Det kan nærmest fremstå som om dagens regelverk forutsetter at et barnløst samboerskap står i motsetning til et økonomisk fellesskap mellom samboerne. Et slikt utfall kan anses som en svakhet ved det eksisterende regelverket.

Drøftelsen som er foretatt i dette kapittelet har forsøkt å klargjøre om dagens regelverk for samboere i arveloven av 2019 sikrer en likestilling mellom kjønnene. Likestilling er en sentral samfunnsverdi i Norge, men statistikken fra SSB viser at det fortsatt eksisterer vesentlige forskjeller mellom kjønnene. Arveretten ble innledningsvis i avhandlingen beskrevet som et viktig rettsområde som berører alle i samfunnet, og det er derfor avgjørende at lovgiver gjør sitt ytterste for å sikre en likestilling også på dette området. Selv om løsningen som er valgt i dagens arvelov ikke aktivt skiller mellom kjønnene, vil arvereglene de facto være mer fordelaktige for menn enn for kvinner. Som statistikken ovenfor illustrerer, vil kvinner oftere ha befatning med arvereglene enn menn, og de vil gjerne ha en mindre formue enn sin mannlige partner. På bakgrunn av en slik skjevfordeling, vil kvinnelige samboere ha et større behov for gode arve- og uskifteregler for å kunne opprettholde sin levestandard. Dagens regelverk tilbyr imidlertid en begrenset arve- og uskifterett, og dette vil ikke nødvendigvis være tilstrekkelig for at en gjenlevende samboer kan opprettholde sin levestandard. Det fremstår etter min mening tydelig at dagens regelverk ikke sikrer en tilstrekkelig likestilling mellom kjønnene. På tross av at regelverket i seg selv ikke oppmuntrer til forskjellsbehandling, bør det være et sentralt mål å ha

⁴⁴ SSB, «Lønn».

⁴⁵ Sverdrup (2011) s. 255.

⁴⁶ Sverdrup (2011) s. 256.

lovregler som sikrer en faktisk likebehandling. For å oppnå dette målet, må man gjerne i større grad ta hensyn til samfunnsmessige ulikheter mellom kvinner og menn.

4.4 Sikrer dagens regelverk en beskyttelse av den svake part?

Å sikre en rettslig beskyttelse for den svake part i et samliv må kunne regnes som et viktig legislativt mål. Beskyttelseshensynet kan anses som en forlengelse av hensynet til likestilling, men på samme tid har hensynet et større nedslagsfelt da det ikke skiller mellom kjønnene. Allerede i Ot.prp. nr. 73 (2007-2008) ble hensynet til beskyttelse av den svake part anført som et motiv for å tilkjenne samboere med felles barn en legalarverett.⁴⁷ Arvelovutvalget benyttet også hensynet i sin argumentasjon for å begrunne behovet for en utvidelse av arve- og uskifteretten for samboere.⁴⁸ Konklusjonen i utredningene var imidlertid ulik, og dette viser at hensynet har blitt tillagt ulik vekt i henholdsvis Odeltingsproposisjonen og Arvelovutvalgets innstilling. I det følgende vil det drøftes hvorvidt dagens regelverk i arveloven av 2019 sikrer en beskyttelse av den svake part.

Under delkapittel 4.5 vil bruken av testament som substitutt til lovfestede rettigheter behandles. Dersom arvelater ikke har rukket å skrive testament, eller ikke ønsket å tilgodese sin partner, vil ikke gjenlevende samboer ha rett til arv eller uskifte. Dette vil kunne få drastiske konsekvenser for gjenlevende samboer. Jeg nøyer meg her med å påpeke at det eksisterende regelverket for barnløse samboere, ikke sikrer en forsvarlig beskyttelse av den svake part i samlivet. Denne problemstillingen vil behandles under 4.5, og vil derfor ikke omtales nærmere her.

Ved første øyekast kan det fremstå som om regelverket i arveloven av 2019 tilbyr et betryggende arverettslig vern for samboere med felles barn. Denne gruppen har en lovfestet arverett i henhold til § 12. Regelen i § 12 (2) uthuler imidlertid den lovfestede arveretten for samboere med felles barn. Adgangen til ensidig å begrense arveretten ble gjennomgått under delkapittel 3.3. I kraft av regelen i § 12 (2), kan den ene partneren velge å gjøre den andre arveløs. Å sikre en gjenlevende partner mot ensidige avgjørelser fremstår som viktig, og det faktum at samboere ikke nyter dette vernet, vil kunne få tyngende konsekvenser. En adgang til å gjøre sin partner

⁴⁷ Ot.prp. nr. 73 (2007-2008) s. 14.

⁴⁸ NOU 2014: 1 s. 49.

arveløs får ikke bare økonomiske virkninger. Det vil også kunne være en psykisk belastning for gjenlevende samboer. Et tenkt eksempel kan være situasjonen hvor et samboerpar har stiftet familie, og den ene parten like før sin død velger å gjøre sin samboer arveløs. Gjenlevende samboer kan da bli tvunget til å måtte selge felles bolig, og dette må anses spesielt krevende når man har felles barn. Det kan være ulike grunner til at et slikt valg blir tatt, men det kan vanskelig argumenteres for hvorfor dette bør aksepteres mellom samboere og ikke mellom ektefeller. Formålet bak ektefellens arveregler er å sikre at gjenlevende kan opprettholde en rimelig levestandard, et formål som også bør gjelde for gjenlevende samboer. Dagens regelverk, som åpner for at en samboer kan begrense sin partners arverett, er etter min oppfatning en ordning som ikke beskytter den svake part i et samliv.

Det fremstår tydelig at lovgiver har valgt å vektlegge hensynet til den personlige autonomi tyngre enn hensynet til å beskytte den svake part. Å sikre samboere med felles barn en arverett, og å samtidig åpne for at denne kan tilbakekalles, fremstår paradoksalt. I Ot.prp. nr. 73 (2007-2008) uttrykte Justis- og politidepartementet, som tidligere nevnt, at denne gruppen av samboere har et livsfellesskap på lik linje med et ekteskap og at de har et særlig behov for rettslig beskyttelse.⁴⁹ Det kan imidlertid fremstå som om det er en viss distanse mellom uttalelsene i Odeltingsproposisjonen og regelverket i arveloven. Etter en samlet vurdering fremstår det etter min oppfatning klart at dagens regelverk i arveloven av 2019 ikke sikrer en beskyttelse av den svake part.

4.5 Testament som alternativ til en lovfestet arve- og uskifterett for samboere uten felles barn

Det fremgår av § 13 at samboere uten felles barn, men som har bodd sammen i over fem år, ikke har en legalarverett. Tilsvarende gir ikke bestemmelsen i § 32 en lovfestet uskifterett for denne gruppen. Dagens rettsstilstand i arveloven av 2019 fordrer dermed at barnløse samboere benytter testament for å regulere sitt rettsforhold. Dette har blitt ansett som en tilstrekkelig arverettslig beskyttelse av både Justis- og beredskapsdepartementet og flertallet av medlemmene i Justiskomiteen.⁵⁰ I det følgende vil det vurderes om dagens rettslige løsning for samboere uten felles barn, gir et tilstrekkelig arverettslig vern.

⁴⁹ Ot.prp. nr. 73 (2007-2008) s. 25.

⁵⁰ Se bl.a. Prop. 107 L (2017-2018) s. 68; Innst. 252 L (2018-2019) s. 12.

Allerede i 2007 stilte Asbjørn Strandbakken, i artikkelen «Arverett og rett til uskifte for samboere?», spørsmålstegn ved om det eksisterte et behov for arve- og uskifteregler for samboere.⁵¹ På dette tidspunktet hadde ikke samboere en arve- eller uskifterett etter hverandre i kraft av arveloven. Samboere hadde ifølge Strandbakken en vid adgang til å regulere sitt rettsforhold gjennom avtaler og testament, og dette medførte at det ikke eksisterte et tilstrekkelig behov for å sikre samboere et arverettslig vern i arveloven. Etter lovendringen i 2008 fikk samboere med felles barn en begrenset arve- og uskifterett, mens samboere uten felles barn ble henvist til å benytte testament for å tilgodese hverandre.

Utgangspunktet i norsk rett er at arvelater står fritt til å disponere over sin formue og eiendom, og dette kommer til uttrykk i arveloven av 2019 § 40. Arvelovens preseptoriske karakter setter imidlertid betydelige begrensninger for dette utgangspunktet. Det fremstår klart at henvisningen til bruk av testament som alternativ til preseptorisk lovgivning, vil sikre borgeren en større grad av personlig autonomi. Dersom arvelater ikke ønsker å tilgodese sin samboer, men heller vil fordele sin formue mellom sine særkullsbarn, vil ikke bestemmelsen i § 13 sette begrensninger for dette. Arvelater vil i kraft av § 13 kunne tilpasse arveoppgjøret etter eget ønske, og det kan gjerne hevdes at denne delen av testasjonsfriheten bør få bestå urørt.

Å la arvelater selv få avgjøre hvordan formuen skal fordeles, vil klart medføre en større grad av personlig autonomi. Det kan imidlertid stilles spørsmål ved hvordan denne valgfriheten utspiller seg i praksis. Regelen i § 13, som regulerer arveretten for barnløse samboere, fordrer som nevnt at samboerne begunstiger hverandre gjennom testament. Å benytte testament heller enn lovgivning innebærer at samboere må utføre en aktiv handling for å tilgodese sin partner. Dersom det ikke eksisterer et testament, fastsetter bestemmelsene i §§ 5 og 6 hvordan arven skal fordeles. Mangelen på et testament kan dermed medføre at slektninger som tilhører tredje arvegangsklasse etter § 6, som tilsvarer besteforeldre og deres livsarvinger, vil prioriteres til fordel for gjenlevende samboer. I tilfelle hvor det ikke eksisterer arvinger, fremholder § 76 at arven skal tilkjennes en frivillig virksomhet. I artikkelen «Rett til arv og uskifte for samboere», stiller Torstein Frantzen spørsmål ved denne løsningen.⁵² I tilfelle hvor avdøde ikke har nære arvinger, vil det være naturlig å anta at ønsket om å tilgodese sin samboer er større, og ikke

⁵¹ Strandbakken (2007) s. 80-81.

⁵² Frantzen (2009) s. 403.

mindre. Dette må antas å gjelde selv om det ikke foreligger et testament som tilkjenner gjenlevende samboer en arve- eller uskifterett.

Den private eiendomsretten står sterkt i det norske samfunn, og en løsning hvor en frivillig virksomhet eller fjerne slektninger arver til fordel for gjenlevende samboer, må antas å være et utfall som strider mot den allmenne rettsfølelsen. I Prop. 107 L (2017-2018) argumenterte departementet for at en legalarverett for samboere uten barn, ville sette begrensninger på den personlige friheten.⁵³ En høy grad av personlig autonomi for arvelater er imidlertid ikke oppfatningen man sitter igjen med når en frivillig virksomhet, eller en fjern slektning, skal arve hele avdødes formue. Det vil bare være forutseende samboere som skriver testament, som vil nyte autonomi, mens samboere som ikke har kjennskap til nødvendigheten av testament, eller samboere som ikke har rukket å skrive testament, vil bli sterkt begrenset i sin frihet. Det fremstår etter min mening klart at en løsning hvor samboere uten felles barn nedprioriteres til fordel for en frivillig virksomhet eller en gjenlevende slektning, vil være et uheldig utfall.

Eksempelet i avsnittene ovenfor tydeliggjør hvordan graden av personlig autonomi vil avhenge av partenes kunnskap. Dersom arvelater ikke har kjennskap til arve- og uskiftereguleringene for samboere, vil ikke vedkommende kunne ta et informert valg. Eksempelvis skiller arveloven mellom samboerskap med og uten barn, men dette er gjerne ikke en inndeling som er innlysende for borgeren. Mange vil antakeligvis anse livssituasjonen som bevis for at man ønsker å tilgodese hverandre ved livets avslutning, uten å ha kjennskap til at barnløse samboere ikke arver hverandre etter dagens regelverk. Motsetningsvis er det ikke nødvendig for samboere med felles barn å utføre en aktiv handling for å sikres en arve- og uskifterett, og denne gruppen vil dermed komme bedre ut etter dagens arvelov.

En annen innvending til dagens løsning formuleres av Tone Sverdrup i artikkelen «Samboere uten lovvern». Artikkelen behandler tilfelle hvor samboerforholdet opphører ved samlivsbrudd, men argumentene som anvendes har også gyldighet for tilfelle hvor samboerforholdet opphører ved død. Sverdrup hevder at avtaler mellom samboere ikke er et realistisk alternativ til lovgivning.⁵⁴ For å kunne inngå en avtale, må avtalepartene være enige om avtalens innhold. Dersom det ikke foreligger enighet, vil man ikke kunne inngå en avtale. Overført til arverettens område, må det ikke foreligge enighet mellom partene for å kunne opprette et testament. Et testament

⁵³ Prop. 107 L (2017-2018) s. 68.

⁵⁴ Sverdrup (2011) s. 256.

binder kun testator, og det kreves ikke at samboeren må samtykke til testamentets innhold. Det er tenkelig at den ene samboeren vil tilgodese sin partner, mens den andre ikke ønsker en liknende fordeling av sin formue. Det som imidlertid er likt med Sverdrups eksempel, er at man ikke kan diktere innholdet i testators testament. Dersom arvelater ikke ønsker å tilgodese sin samboer, vil ikke gjenlevende motta arv. Etter dagens regelverk er man dermed avhengig av at arvelater ønsker å tilgodese gjenlevende samboer og at dette gjennomføres i et testament. Man kan ikke tvinge sin partner til å skrive testament, og det er dermed ikke tilstrekkelig at den ene ønsker å erverve en arve- eller uskifterett i henhold til §§ 13 og 32. Dette innebærer at den ene partnerens personlige autonomi vil kunne komme i konflikt med den andre partnerens behov for et arverettslig vern.

Strandbakken hevdet som nevnt at adgangen til å skrive testament innebærer at samboere ikke har behov for en legalarv eller uskifterett. Eksempelet i avsnittet ovenfor viser derimot at dette ikke alltid vil være tilstrekkelig. Man kan ikke pålegge arvelater å tilgodese sin partner i testamentet. Jeg er derfor enig med Sverdrup når hun hevder at en rettslig løsning som ikke lovfester rettigheter, ikke sikrer et tilstrekkelig vern for samboere. Dersom testator ikke tilgodeser gjenlevende samboer i testamentet, vil vedkommende blant annet ikke få muligheten til å sitte i uskiftet bo med parets felles bolig og innbo. Dette må gjerne anses som den viktigste rettigheten for gjenlevende samboer da den medfører at vedkommende slipper å måtte endre livet sitt drastisk. Uteblivelsen av denne rettigheten vil kunne medføre at gjenlevende samboer må selge partenes felles bolig, hvor man har tilbragt livet sammen. En testamentbasert arve- og uskifterett for barnløse samboere vil som tidligere nevnt, kunne tilby en større grad av personlig autonomi for partneren som ikke ønsker økonomiske forpliktelser, men det vil samtidig kunne skape en stor usikkerhet for partnerens økonomiske trygghet. Avveiningene som er foretatt av Justis- og beredskapsdepartementet og Justiskomiteen har tydelig favorisert den personlige autonomien på bekostning av gjenlevende samboers økonomiske trygghet. Etter en samlet vurdering fremstår det etter min oppfatning klart at dagens rettslige løsning for samboere uten felles barn, ikke gir et tilstrekkelig arverettslig vern.

4.6 Oppsummering

Drøftelsen av dagens rettsstilstand har kastet lys over flere svakheter ved regelverket i arveloven av 2019. Allerede i definisjonsparagrafen i arveloven av 2019 § 2 (3) møter man vanskeligheter.

Definisjonen av samboere har et stort nedslagsfelt, men det kan være krevende å fastlegge definisjonens nedre grense – altså hvilke forhold som vil falle utenfor lovens ordlyd. Mangelen på klare rettslige grenser vil kunne svekke graden av forutsigbarhet for borgerne. Problemene knyttet til dagens rettsstilstand for gjenlevende samboer stopper imidlertid ikke der. Etter min mening tar ikke arveloven i tilstrekkelig grad hensyn til likestillingsproblematikken som kan oppstå. Lovteksten skiller ikke mellom kjønnene, men andre sosiale faktorer i samfunnet, som levealder og inntekt, vil kunne få konsekvenser for graden av likestilling.

Selv om samboere med felles barn har en lovfestet arverett, åpner regelverket for at denne kan ensidig begrenses av arvelater. Tilsvarende er den økonomiske tryggheten for samboere uten felles barn betinget av om arvelater ønsker, eller rekker, å skrive testament. Det fremstår etter min oppfatning tydelig at lovgiver har prioritert å sikre arvelaters personlige autonomi, og at dette får en rekke negative utslag for gjenlevende samboer. Bruken av testament fordrer frivillighet fra partene, og dersom arvelater ikke ønsker å tilgodese sin partner, vil ikke vedkommende ha noen form for økonomisk sikkerhet. I forlengelsen av dette kan det også fremholdes at arveloven av 2019, som tillater at den ene part ensidig kan begrense den andres arverett, ikke beskytter den svake part i samlivet.

5. Er tiden moden for utvidede arverettigheter for samboere?

5.1 Innledning

I delkapittel 3.2 ble Arvelovutvalgets lovforslag i NOU 2014: 1 presentert. Forslaget innebar at ektefeller og samboere skulle likestilles i arveloven. Samboere ville i et slikt tilfelle få en legalarverett uavhengig av om partene hadde felles barn. Deres adgang til å ensidig begrense hverandres arverett ved testament ville innskrenkes, de ville fått en mer omfattende uskifterett, og arvebeløpet ville økes avhengig av hvilke andre arvinger arvelater etterlot seg. En likestilling som foreslått av Arvelovutvalget, ville ha sikret en arverettslig beskyttelse for borgerne, uavhengig av hvordan de formelt hadde valgt å strukturere sitt samliv.

I dette kapitlet vil det foretas en rettspolitisk vurdering for å undersøke om den rettslige løsningen som ble foreslått i NOU 2014: 1, burde ha blitt inntatt i arveloven av 2019. For å besvare problemstillingen, vil jeg innledningsvis forsøke å avdekke hvorfor lovforslaget ikke ble vedtatt. Det vil tas utgangspunkt i tre antatte begrunnelser for avvisningen, henholdsvis politiske betraktninger, ønsket om at samboerskap skal være et alternativ til ekteskap og behovet for et stabilt regelverk. De ulike begrunnelsene vil analyseres, og jeg vil forsøke å klargjøre hvilken begrunnelse som kan ha vært utslagsgivende for resultatet. Videre vil det utføres en sammenlikning av arveloven og innskuddspensjonsloven. Innskuddspensjonsloven regulerer i likhet med arveloven fordelingen av arvelaters formue. Siktemålet med sammenlikningen er å illustrere hvordan tilgrensende lovverk behandler samboere, og om løsningen i innskuddspensjonsloven kan gi veiledning for hvordan man burde ha regulert samboeres rettsstilling i arveloven.

Avslutningsvis vil det utføres en konkret vurdering av om den rettslige løsningen som ble foreslått i NOU 2014: 1 burde ha blitt inntatt i arveloven av 2019. Under delkapittel 1.2 ble det fremhevet enkelte metodeutfordringer som kan oppstå ved en rettspolitisk analyse. For å bøte på de metodiske utfordringene, vil drøftelsen i stor grad baseres på de foregående kapitlene, henholdsvis kapittel 4 og delkapittel 5.2 og 5.3. Erfaringene fra de øvrige drøftelsene vil kunne medføre at den rettspolitiske analysen ikke baseres på subjektive forhold, men heller på problemstillinger og argumenter hentet fra lovforarbeidene og den juridiske litteraturen.

5.2 Hvorfor ble ikke lovforslaget i NOU 2014: 1 inkludert i arveloven av 2019?

5.2.1 Innledning

Lovforslaget om å likestille ektefeller og samboere med hensyn til arve- og uskifteretten ble som tidligere nevnt ikke fulgt opp av Justis- og beredskapsdepartementet eller Justiskomiteen i Stortinget. Både i Prop. 107 L (2017-2018) og Innst. 252 L (2018-2019) ble det presentert en rekke ulike argumenter for å begrunne avslaget, og i det følgende vil jeg forsøke å gjøre rede for hvilke argumenter som har blitt tillagt avgjørende vekt i vurderingen. Å klargjøre de ulike argumentenes vekt vil kunne bidra til en større forståelse av hvorfor lovforslaget ikke ble inkludert i arveloven av 2019.

5.2.2 Politiske betraktninger

I Justiskomiteens innstilling til Stortinget, ble uttalelsene fra Justis- og beredskapsdepartementet fulgt opp av komiteens flertall. Komiteens medlemmer fra Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti støttet ikke Arvelovutvalgets lovforslag, men tok likevel til orde for en generell styrking av samboeres arve- og uskifterett i den nye arveloven.⁵⁵ De resterende komiteemedlemmene, som utgjorde flertallet, avviste en utvidelse av samboeres arve- og uskifterett.⁵⁶ Medlemmene fra Høyre og Fremskrittspartiet ønsket ikke å utvide samboeres arve- og uskifterett, og motviljen ble begrunnet med at en utvidelse ville bidra til å «utvanne ekteskapets rettslige særstilling», i tillegg til at det ville svekke livsarvingers posisjon.

Uttalelsene fra Justiskomiteen kan gi inntrykk av at motviljen mot en utvidelse av samboeres arve- og uskifterett er begrunnet i politisk uenighet. De av komiteens medlemmer som representerte venstresiden, var positive til en form for utvidelse av samboeres arve- og uskifterett, mens sentrums- og høyre-partiene ikke støttet et slikt forslag. Denne uenigheten kan gjerne begrunnes i partienes motstridende ideologiske rammeverk. Sosialdemokratiske partier kjennetegnes i stor grad av at de ønsker at staten skal sikre fellesskapets velferd, mens partiene i sentrum og på høyresiden har et større ønske om å ivareta den personlig friheten. Men det kan også

⁵⁵ Innst. 252 L (2018-2019) s. 11.

⁵⁶ Innst. 252 L (2018-2019) s. 11-12.

leses inn et konservativt element blant dem som stilte seg negativt til forslaget; et ønske om at de etablerte samfunnsinstitusjonene skal bevares – i dette tilfellet ekteskapet.

Politiske betraktninger kan imidlertid ikke alene forklare Justis- og beredskapsdepartementet og Justiskomiteens standpunkt mot en utvidelse av samboeres arve- og uskifterett. Det var regjeringen Bondevik II som i St.meld. nr. 29 (2002-2003) tok til orde for en lovfestet arve- og uskifterett for samboere med felles barn.⁵⁷ Det faktum at et borgerlig politisk parti med et kristent livssyn, stod i bresjen for å innføre lovfestede rettigheter for denne gruppen, tydeliggjør at politiske betraktninger ikke nødvendigvis var utslagsgivende for beslutningen om å ikke utvide samboeres arverettslige stilling i arveloven av 2019. Det er også relevant å påpeke at de sosialdemokratiske partiene i Justiskomiteen, henholdsvis Sosialistisk Venstreparti og Arbeiderpartiet, mente at lovforslaget i NOU 2014: 1 var for omfattende. Ifølge disse medlemmene var en styrking av samboeres arverett ønskelig, men de fremholdt at Arvelovutvalgets forslag ville få negative konsekvenser for livsarvinger og særkullsbarn.⁵⁸ Det kan derfor tenkes at også andre faktorer bidro til at Arvelovutvalgets forslag ble forkastet.

5.2.3 Samboerskap som reelt alternativ til ekteskap?

Tittelen på dette delkapittelet henspiller på et argument som har blitt benyttet hyppig for å begrunne hvorfor samboeres arve- og uskifterett ikke bør utvides. Allerede i Ot.prp. nr. 73 (2007-2008) ble det uttalt at lovendringen i 2008 burde ta hensyn til de samboerskap hvor partene hadde valgt å ikke inngå ekteskap, nettopp for å unngå rettsvirkningene.⁵⁹ Også i Prop. 107 L (2017-2018) ble argumentet benyttet. Ifølge Justis- og beredskapsdepartementet «bør samboerskap utgjøre et reelt alternativ til ekteskapet».⁶⁰ At samboerskap skal være et reelt alternativ til ekteskap, innebærer at samboerskap ikke bør lovreguleres i samme utstrekning som ekteskap. Begrunnelsen som ble gitt, var at en rekke samboere velger denne samlivsformen for å unngå rettslige og økonomiske forpliktelser. Departementet ville ikke at lovgivningen skulle bli en hemsko for samboere som ønsket økonomisk uavhengighet. Dersom man rettet seg etter Arvelovutvalgets forslag om å likestille arve- og uskifteretten for samboere og ektefeller, ville ikke samboerskap lenger utgjøre et reelt alternativ til ekteskap, ifølge departementet.

⁵⁷ St.meld. nr. 29 (2002-2003) s. 61.

⁵⁸ Innst. 252 L (2018-2019) s. 11.

⁵⁹ Ot.prp. nr. 73 (2007-2008) s. 11.

⁶⁰ Prop. 107 L (2017-2018) s. 67.

Argumentet om at samboerskap bør utgjøre et reelt alternativ til ekteskap, har trolig sitt utspring fra hensynet til den personlige autonomi. Å ivareta borgerens personlige autonomi er et legislativt hensyn som står sterkt i arveretten.⁶¹ Hensynets posisjon i arveretten henger gjerne tett sammen med begrunnelsen for arveretten, nemlig at den skal ivareta den private eiendomsretten. En sentral forutsetning ved den private eiendomsretten, er at borgeren skal kunne disponere fritt over sin egen formue. Arveretten er allerede et rettsområde som er preget av preseptorisk lovgivning, og det vil kunne tenkes at en videre avkortning av arvelaters testasjonsfrihet, vil kunne ha uheldige følger. Det vil kunne oppleves feil at man ikke selv får avgjøre hvordan ens verdier og formue skal fordeles. Ved å opprettholde et skille mellom samboerskap og ekteskap, vil man dermed forhindre en ytterligere begrensning av arvelaters testasjonsfrihet.

Grupperingen i NOU 1999: 25, som det ble referert til under delkapittel 2.2, illustrerer at det eksisterer ulike former for samboerskap. Det fremstår naturlig at behovet for rettslig beskyttelse vil kunne variere mellom de ulike gruppene. Partene i et kjæresteforhold vil gjerne ha et større behov for personlig autonomi, mens man i et samboerskap som forberedelse til ekteskap trolig vil ønske en større grad av rettslig beskyttelse. Et kjæresteforhold vil kunne være mindre permanent enn et samboerskap som forberedelse til ekteskap. Å knytte rettsvirkninger til et kjæresteforhold vil derfor gjerne ikke være ønskelig. Det er trolig disse variasjonene innad i samboerbegrepet som gjorde at hverken departementet eller komiteen ønsket å utvide reguleringen av samboeres arverettslige stilling. Ved å innføre videre regulering, ville man begrense samboere som ønsket økonomisk uavhengighet, og som valgte denne samlivsformen nettopp for å sikre en uavhengighet. Gjennom å opprettholde et klart skille mellom samlivsformene, vil man derimot kunne ivareta den personlige autonomien. Da vil kjærestepar som ikke ønsker å tilgodelese hverandre, unnlate å skrive testament. Motsetningsvis vil man i samboerskap hvor man senere planlegger å inngå ekteskap, skrive testament dersom man ønsker å begunstige hverandre. Bestemmelsene i §§ 13 og 32 sikrer en valgfrihet for barnløse samboere, og dette vil for enkelte kunne medføre en høyere grad av personlig autonomi.

Som eksempelet i avsnittet ovenfor illustrerer, eksisterer det flere ulike former for samboerskap. Både departementet og komiteen har i sin argumentasjon gitt tydelig uttrykk for at det er krevende å utforme regler som innfrir alles forventninger. Samboere utgjør en mindre homogen

⁶¹ Nygaard (2017) s. 72.

gruppe enn ektefeller, og det vil derfor være vanskelig å regulere denne formen for samliv. De besluttet å videreføre regelverket fra 2008, for dermed å opprettholde skillet mellom ekteskap og samboerskap. Etter min oppfatning har dette argumentet blitt tillagt betydelig vekt i vurderingen av om lovforslaget i NOU 2014: 1 skulle vedtas.

5.2.4 Et ønske om å sikre et stabilt regelverk

I delkapittel 2.3 ble lovgivningsarbeidet frem mot revisjonen av arveloven i 2008 gjennomgått. Det fremstår klart at denne utredningen skiller seg fra lovgivningsarbeidet som ble påbegynt av Arvelovutvalget i 2014. I dag eksisterer det nemlig et regelverk som sikrer en arve- og uskifte-rett for samboere. Det er altså ikke tale om å opprette et nytt regelverk, men å utvide og styrke et eksisterende regelverk. Det faktum at reglene er av nyere dato ble benyttet som et argument av Justis- og beredskapsdepartementet, som fremholdt at hyppige endringer i lovgivningen ville være en ulempe.⁶² Departementet anså et stabilt regelverk som en sentral målsetting, og mente at man ikke burde gjøre endringer med mindre man var sikker på at de ville føre til et bedre resultat. Dette kan gjerne anses som en av grunnene til at lovforslaget ikke ble inntatt i arveloven av 2019.

Det kan imidlertid stilles spørsmål ved hvorvidt denne begrunnelsen har blitt tillagt avgjørende vekt i departementets vurdering. Et lovverk som stadig endres, vil klart være uheldig. Regelverket må være pålitelig på den måte at det oppleves stabilt for borgerne. Samtidig må det antas at både departementet og komiteen vil være åpne for å gjøre endringer eller justeringer av lovverket dersom en lovendring har fått uventede negative konsekvenser, eller regelverket ikke fungerer som ønsket. Det kan gjerne tenkes at stabilitet i regelverket har vært en ambisjon for både departementet og komiteen, men det kan vanskelig tenkes at dette har blitt tillagt avgjørende betydning i vurderingen. Det må gjerne heller antas at man ikke så et behov for å utvide gjenlevende samboers arve- og uskifterett, og at hensynet til stabilitet ble ansett som en positiv konsekvens av dette.

⁶² Prop. 107 L (2017-2018) s. 68.

5.2.5 Oppsummering

I Prop. 107 L (2017-2018) og Innst. 252 L (2018-2019) har en rekke ulike argumenter blitt benyttet for å forklare hvorfor en likestilling av ektefeller og samboere i arveloven ikke var ønskelig. Som gjennomgangen ovenfor har vist, kan det fremstå som om ikke alle argumentene nødvendigvis har blitt tillagt avgjørende vekt i vurderingen. Justis- og beredskapsdepartementet fremholdt blant annet at en vedtakelse av lovforslaget i NOU 2014: 1 ville skape ustabilitet i regelverket. Det var allerede gjort endringer i 2008, og en ny endring i 2019 ville ifølge departementet være uheldig. Jeg oppfatter imidlertid ikke at dette har blitt tillagt særlig betydning i vurderingen om å ikke vedta lovforslaget. Dersom departementet var av den oppfatning at regelverket var mangelfullt, må det antas at de ville ha gjort endringer.

Politiske betraktninger har også blitt vurdert som en alternativ begrunnelse for hvorfor lovforslaget ikke ble vedtatt. Drøftelsen under 5.2.2 illustrerte imidlertid at dette ikke nødvendigvis har vært avgjørende for utfallet. Regjeringen Bondevik II sikret samboere med felles barn en lovfestet arve- og uskifterett i 2008. I tillegg stilte de sosialdemokratiske partiene seg imot Arvelovutvalgets forslag. Etter min oppfatning er det argumentet om at samboerskap skal utgjøre et reelt alternativ til ekteskap, som var avgjørende for resultatet. Både departementet og komiteen har brukt betydelig plass til dette argumentet i sin begrunnelse. Det kan gjerne tenkes at grunnen til dette er den private eiendomsrettens sentrale rolle i den norske kulturen, eller det faktum at personlig autonomi anses som et viktig gode i det norske samfunn.

5.3 Hvordan reguleres samboeres rettsstilling i tilgrensende lovverk?

5.3.1 Innledning

Avhandlingen har så langt vært sentrert rundt lovforslaget i NOU 2014: 1 og gjenlevende samboers rettsstilling etter arveloven av 2019. I dette kapitlet vil det være av betydning å utvide perspektivet. Som en del av en rettspolitisk analyse, vil det kunne være fruktbart å undersøke hvordan tilgrensende lovverk har regulert samboeres rettsstilling. Under delkapittel 1.2 ble det påpekt at man ved en sammenlikning må være bevisst på sammenlikningsobjektene iboende ulikheter. Det er ikke nødvendigvis alle elementer i lovene som har overføringsverdi, og man må derfor være bevisst på disse ulikhetene. Samtidig vil man gjennom en sammenlikning kunne

avdekke ubegrunnede ulikheter, og en slik innsikt vil være av relevans for analysen under delkapittel 5.4.

Det vil i det følgende undersøkes hvordan samboeres rettsstilling reguleres i innskuddspensjonsloven. Innskuddspensjonsloven er av interesse fordi den har en viktig grenseflate mot arveloven, gjennom at begge lovene regulerer hvordan verdier skal fordeles ved dødsfall. I tillegg likestiller loven samboere og ektefeller med hensyn til retten til innskuddspensjon.

5.3.2 En sammenlikning av arveloven og innskuddspensjonslovens regulering av gjenlevende samboers rettsstilling

Innskuddspensjon er en pensjonsordning hvor arbeidsgiver overfører en del av arbeidstakernes lønn til en pensjonskonto. I likhet med arveloven, regulerer innskuddspensjonsloven hvordan man skal fordele avdødes verdier, men lovens virkeområde begrenses til innskuddspensjonen og omfatter ikke andre deler av avdødes formue. Begge lovene regulerer dermed fordelingen av verdier ved dødsfall, og det vil derfor være relevant å sammenlikne de to lovene. Innskuddspensjonsloven er av interesse i avhandlingen fordi loven likestiller samboere og ektefeller med hensyn til retten til innskuddspensjon. I det følgende vil det redegjøres for regelverket etter innskuddspensjonsloven, og det vil utføres en sammenlikning med reglene i arveloven.

I innskuddspensjonsloven § 1-2 bokstav p (1) og (2) defineres samboere, og det fremholdes at rettighetene som følger av loven skal gjelde både for samboeren som medlemmet har «felles bolig og felles barn med» og som «lever sammen i ekteskaps- eller partnerskapsliknende forhold», som har bestått de siste «fem år før dødsfallet». Samboerdefinisjonen etter § 2 (3) i arveloven av 2019, som ble gjennomgått under delkapittel 2.2, skiller ikke mellom samboere med og uten felles barn. I arveloven har man valgt en løsning hvor samboere som gruppe blir definert innledningsvis, og hvor det senere i loven blir presisert hvilke typer samboere som nyter ulike former for arverettslig vern. Motsetningsvis har man i innskuddspensjonsloven benyttet en løsning hvor rettighetene som følger av loven, gjelder for samboere med og uten felles barn.

Bestemmelsen i innskuddspensjonsloven § 7-7 regulerer hvordan pensjonskapitalen skal fordeles når innehaveren dør. Ifølge bestemmelsens første ledd, skal pensjonskapitalen benyttes til barnepensjon til avdødes barn og som pensjon til «ektefelle» eller «samboer». Tredje ledd i

bestemmelsen utdyper nærmere hvordan kapitalen skal fordeles mellom de berettigede, og det fremholdes at dersom avdøde ikke har barn, vil hele pensjonskapitalen benyttes til å forsørge gjenlevende ektefelle eller samboer. Regelen i § 7-7 skiller seg fra regelverket i arveloven på et vesentlig punkt, nemlig ved at den likestiller ektefeller og samboere. Gjennom å likestille de to gruppene, tar bestemmelsen utgangspunkt i den faktiske livssituasjonen mellom partene, heller enn å utelukkende basere seg på den rettslige sivilstatusen. Det kan her trekkes en linje til gjennomgangen under delkapittel 4.5, hvor det ble fremholdt at gjenlevende samboer i enkelte tilfeller vil nedprioriteres til fordel for fjerne slektninger eller frivillige organisasjoner etter arveloven. En slik løsning har man unngått i innskuddspensjonsloven, og det kan tenkes at dette utfallet i større grad vil samsvare med den allmenne rettsfølelsen. På tross av at Arvelovutvalget foreslo en liknende likestilling mellom samboere og ektefeller, ble forslaget ikke inkludert i arveloven.⁶³

Det stilles videre ikke opp en beløpsgrense i innskuddspensjonsloven § 7-7. Dersom avdøde ikke har barn, vil gjenlevende samboer ha rett til å overta hele pensjonskapitalen, uavhengig av dens størrelse. Arveloven, derimot, begrenser arvesummen i §§ 12 og 13 for samboere til fire ganger grunnbeløpet i folketrygden. Dersom man ønsker å tilgodese gjenlevende samboer med et større beløp, må dette avklares i testament. Mangelen på en beløpsgrense i § 7-7 kan gjerne begrunnes i at pensjonskapitalen må antas å være betydelig mindre enn avdødes resterende formue, som gjerne inkluderer både bolig, fritidsbolig, innbo og bil. Størrelsen på den totale formuen vil trolig være betraktelig større, og et utfall hvor gjenlevende samboer arver hele formuen, vil ikke nødvendigvis være den beste løsningen. Selv om avdøde vil tilgodese sin samboer, kan det også tenkes at avdøde har andre nære som vedkommende også vil begunstige. Det fremstår etter dette klart at ikke alle de rettslige løsningene som er benyttet i innskuddspensjonsloven, vil kunne overføres direkte til arveloven.

I forlengelsen av dette kan det også fremholdes at avdøde etter innskuddspensjonsloven § 7-7, ikke må opprette et testament for å sikre at gjenlevende samboer skal motta pensjonskapitalen. Det kreves dermed ingen aktiv handling i forkant fra avdøde for at gjenlevende samboer skal kunne hevde sin rett. En konsekvens av regelen i § 7-7 er at samboere som ikke er forutseende og oppretter testament, likevel vil være beskyttet av lovens regler. Dette skiller seg fra regelen

⁶³ NOU 2014: 1 s. 49.

i arveloven av 2019 § 13, hvor det fremholdes at samboere uten felles barn må tilgodese hverandre gjennom testament for å sikres en arverett.⁶⁴ I avsnittet ovenfor ble det argumentert for hvorfor en beløpsgrense gjerne ikke ville fungere tilsvarende i arveloven. Dette utelukker imidlertid ikke at andre elementer fra innskuddspensjonsloven ikke vil kunne ha en overføringsverdi. En løsning hvor man sikres økonomisk trygghet uten å måtte være avhengig av at arvelater skriver testament, vil etter min oppfatning kunne være et element av relevans også for arveloven.

Som klargjort ovenfor, vil ikke nødvendigvis alle de rettslige løsningene valgt i innskuddspensjonsloven kunne overføres direkte til arveloven. Selv om begge lovene regulerer hvordan avdødes formue skal fordeles, eksisterer det forskjeller mellom lovene som kan ha en innvirkning på hvordan de aktuelle rettsreglene bør utformes. En av disse ulikhetene er som nevnt størrelsen på verdiene som skal fordeles. Reglene i innskuddspensjonsloven er opprettet for å regulere nettopp pensjonskapitalen, og denne må som utgangspunkt antas å være mindre enn avdødes øvrige formue. I tilfelle hvor det eksisterer andre nære slektninger, vil en løsning hvor gjenvende samboer arver hele boet, ikke nødvendigvis være ønskelig. Det som imidlertid har overføringsverdi til arveloven, er likestillingen mellom ektefeller og samboere, og det faktum at det ikke kreves en aktiv handling for å tilgodese sin partner. Regelen i innskuddspensjonsloven § 7-7 gir borgeren mulighet til å tilgodese sine nærmeste, uavhengig av den rettslige sivilstatusen. Det kan antas at regelen er basert på det faktum at livspartnere som hovedregel og utgangspunkt gjerne ønsker å tilgodese hverandre, og løsningen som er valgt, er dermed antakeligvis mer i tråd med befolkningens oppfatning av hvordan formuen til avdøde bør fordeles. Likestillingen mellom ektefeller og samboere, og at fordelingen skjer automatisk, er dermed elementet fra innskuddspensjonsloven som det kan være aktuelt å inkludere i arveloven.

⁶⁴ Denne problemstillingen ble adressert under delkapittel 4.4.

5.4 Burde arveloven av 2019 ha inkludert lovforslaget i NOU 2014: 1?

I artikkelen «Hvorfor trenger vi en ny arvelov?» fremholder John Asland at en ny arvelov må finne «et balansepunkt mellom hensynet til arvelaters testamentariske rådighet, hensynet til arvelaters ektefelle eller samboer, og hensynet til slektsarvingene».⁶⁵ Asland belyser her vanskelighetene knyttet til å gjøre endringer i arveloven. En endring til fordel for gjenlevende samboer, vil kunne få konsekvenser for andres rettigheter. Ved vurderingen av om lovforslaget burde ha blitt inkludert i arveloven av 2019, må det derfor foretas en avveining mellom samboeres behov for et arverettslig vern, arvelaters behov for testamentarisk frihet og slektsarvingenes arverett.

En gjennomføring av lovforslaget vil føre til en avkortning av slektsarvingenes arverett og arvelaters testamentariske råderett. Testasjonsfriheten vil bli ytterligere begrenset, livsarvinger vil få sin pliktdelsarv redusert, og øvrige slektsarvinger vil ikke motta arv. Å begrense testasjonsfriheten vil kunne oppleves som inngripende for arvelater. Det må imidlertid fremholdes at arvelaters testasjonsfrihet allerede avkortet av ektefellens arverett, og at dette anses som en akseptabel begrensning. Hvorfor en slik avkortning aksepteres, mens en avkortning til fordel for gjenlevende samboer skal avfeies, fremstår etter min mening besynderlig. Det må antas at samlivet i et samboerforhold vil være relativt tilsvarende samlivet i et ekteskap, og at gjenlevende partners behov for et arverettslig vern vil være det samme, uavhengig av hvordan man formelt har valgt å strukturere samlivet. Det er nettopp gjenlevende samboers behov for en økonomisk trygghet, som etter min oppfatning må være avgjørende i vurderingen. Når man sammenholder arvelaters testasjonsfrihet med gjenlevende samboers behov for økonomisk trygghet, må testasjonsfriheten anses som sekundær.

I artikkelen «Kan pliktdelsarv forsvares i en moderne arverett?», påpeker John Asland at behovet for en pliktdelsarv for livsarvinger har endret seg.⁶⁶ Gjennomsnittlig levealder har økt, og dette innebærer at livsarvingene ofte vil være middelaldrende når deres foreldre dør. Etablerte eldre livsarvinger vil gjerne ikke ha det samme behovet for en pliktdelsarv som yngre livsarvinger. Motsetningsvis vil en gjenlevende samboer som ikke tilkjennes arv eller uskifte, miste den økonomiske støtten fra sin avdøde samboer. Vedkommende vil måtte forsørge seg selv og

⁶⁵ Asland (2011) s. 318.

⁶⁶ Asland (2012) s. 174-175.

skjøtte partenes felles eiendeler alene. I verste fall kan den nye økonomiske situasjonen medføre at gjenlevende samboer blir tvunget til å selge partenes felles bolig. Å tilkjenne samboere et utvidet arverettslig vern vil i de fleste tilfeller bare medføre at pliktdelsarven reduseres, og det vil dermed ikke være tale om en enten/eller-situasjon. Dersom man sammenholder livsarvingenes behov med gjenlevende samboers behov, må hensynet til samboer etter min mening vektes tyngst.

Samboerskap har blitt en allment akseptert samlivsform i Norge, og ekteskap er ikke lenger den enerådende samlivsformen.⁶⁷ Stadig flere velger å regulere sitt samliv utenfor ekteskapets konvensjonelle rammer, og denne utviklingen gjør at man, etter min oppfatning, behøver en mer vidtrekkende regulering av samboerskap i arveloven.⁶⁸ I et moderne rettssystem bør man kunne forvente at lovgivningen følger samfunnsutviklingen, og på denne måten tilfredsstiller befolkningens allmenne rettsfølelse. En innvending mot å følge samfunnets utvikling ble presentert under delkapittel 5.2.4. Justis- og beredskapsdepartementet fremholdt at en lovendring som foreslått i NOU 2014: 1, potensielt kunne svekke stabiliteten i regelverket. Det må her understrekes at stabilitet i regelverket og samfunnsutviklingen ikke nødvendigvis vil stå i motsetning til hverandre. Det norske samfunnet har gjennomgått en forandring knyttet til familiestrukturer. En lovendring som svarer til befolkningens allmenne rettsfølelse, vil derfor trolig ikke anses som destabiliserende. Det vil heller kunne oppfattes som om lovgiver er oppmerksom på utviklingen i samfunnet. Lovforslaget uttrykker en lydighet for endringer som har foregått i samfunnet, og dette taler med tyngde for at man burde ha inkludert lovforslaget i arveloven av 2019.

Dagens regelverk skiller som nevnt mellom ektefeller, samboere med felles barn og samboere uten felles barn. Ektefeller og samboere med felles barn tildeles en legalarv, mens samboere uten felles barn kan erverve en testamentarv. Selv om både ektefeller og samboere med felles barn begge tildeles en legalarv, er innholdet i legalarven ulik. Ektefeller tilkjennes et større arvebeløp enn samboere med felles barn, og de har i tillegg en mer omfattende uskifterett. Reglene i arveloven er dermed ulike avhengig av hvilken av gruppene man tilhører. Å likestille ektefeller og samboere i arveloven vil medføre en forenkling av regelverket. Man vil da ha færre lovbestemmelser å forholde seg til når man skal forutberegne sin rettsstilling. En likestilling av ektefeller og samboere som innebærer en forenkling av regelverket i arveloven, vil dermed kunne sikre en større grad av forutberegnelighet. Arveretten er som tidligere nevnt, et

⁶⁷ NOU 2014: 1 s. 9.

⁶⁸ Se statistikk under 1.1.

rettsområde som berører alle i samfunnet, og det vil derfor være et gode at regelverket er enkelt å forholde seg til. En slik forenkling av regelverket vil derfor tale tungtveiende for at lovforslaget om å likestille ektefeller og samboere, burde ha blitt inntatt i den nye arveloven.

Analysen under delkapittel 5.2.2 viste at Arvelovutvalgets forslag har møtt kritikk fra flere hold. En avkortning av den personlige autonomi og en svekkelse av ekteskapet som en rettslig institusjon, var blant begrunnelsene som ble gitt av de politiske partiene på sentrum- og høyresiden. Det var kanskje forventet. Det som var mer uventet, var at de sosialdemokratiske partiene stilte seg negativt til lovforslaget i NOU 2014: 1. Partiene på venstresiden uttrykte et ønske om å styrke samboeres arverettslige stilling, men de mente at lovforslaget var for vidtrekkende. Det faktum at det forelå en tverrpolitisk enighet om ikke å vedta lovforslaget, er en indikator på at lovforslaget ikke er en ønsket rettslig løsning. De politiske betraktningene taler dermed for at lovforslaget er for omfattende, og at arveloven ikke burde ha inkludert dette.

Sammenlikningen av arveloven og innskuddspensjonsloven som ble gjort i delkapittel 5.3, avdekket ulikheter i reguleringen av samboeres rettsstilling. Sammenlikningen viste at ikke alle de rettslige løsningene som er valgt i innskuddspensjonsloven, nødvendigvis vil kunne overføres til arveloven. En likestilling av ektefeller og samboere, og det faktum at man ikke behøver å benytte seg av testament, vil derimot være elementer som har en overføringsverdi til arveloven. Innskuddspensjonsloven har en viktig grenseflate mot arveloven ved at loven regulerer hvordan avdødes verdier skal fordeles. Det vil kunne oppleves forvirrende for samboere at deres rettsstilling reguleres forskjellig i ulike lover. Gjennom å følge innskuddspensjonslovens eksempel, vil man kunne oppnå en høyere grad av koherens i rettssystemet. Etter min oppfatning vil en jevnstilling av de to lovene være fordelaktig, og dette taler for at arveloven burde ha omfattet lovforslaget i NOU 2014: 1.

I dette kapittelet har jeg forsøkt å besvare avhandlingens hovedproblemstilling, henholdsvis om lovforslaget, som innebærer en likestilling av ektefeller og samboere, burde ha blitt inkludert i arveloven av 2019. Som drøftelsen ovenfor har vist, er gjerne tiden moden for en utvidelse av samboeres arverettigheter. Antallet samboerskap har økt, og denne utviklingen fører til et behov for en videre regulering av samboeres arve- og uskifterett. Det er imidlertid klart at lovforslaget i NOU 2014: 1, ikke utelukkende vil ha positive følger. Ved å sikre et mer omfattende arverettslig vern for samboere, vil man oppleve at arvelaters testasjonsfrihet og livsarvingers pliktdelelsarv begrenses til fordel for gjenlevende samboer. Lovforslaget vil ikke tilfredsstille alle, og

det er derfor avgjørende å klarlegge hvilket behov som bør vektlegges tyngst. Etter min oppfatning må samboeres behov for økonomisk trygghet når livspartneren avgår ved døden, være det behovet som gjør seg sterkest gjeldende. Min konklusjon er dermed at lovforslaget i NOU 2014: 1 burde ha blitt inkludert i arveloven av 2019.

5.5 Oppsummering

Som drøftingen i kapittel 5 har vist, er det grunnlag for å tenke nytt angående samboeres rettsstilling på arverettens område. Stadig flere velger å leve som samboere, og det er nettopp denne utviklingen som aktualiserer behovet for å sikre en ytterligere arverettslig beskyttelse for samboere. Det er imidlertid viktig å være bevisst på at en styrking av samboeres arve- og uskifterett, vil innebære en omfordeling av arvelaters formue. Ved å tilby samboere utvidede rettigheter, vil man samtidig svekke rettighetene til arvelater og slektsarvingene. Å balansere en styrking av samboeres rettsstilling med arvelaters testamentariske rådighet og slektsarvingenes arverett, kan betraktes som en gordisk knute. Det er liten tvil om at diskusjonen knyttet til en utvidelse av samboeres arverettslige vern er kompleks.

Omfordelingen som lovforslaget innebærer, har møtt tverrpolitisk motstand, og dette kan tyde på at lovforslaget er for omfattende. Det må samtidig fremholdes at lovforslaget også vil kunne ha en rekke positive effekter. En lovendring til fordel for samboere vil være i tråd med samfunnets utvikling, og det vil i tillegg medføre en forenkling av regelverket. Gjennom å likestille ektefeller og samboere i arveloven, vil man også sikre at samboeres rettsstilling reguleres likt i tilgrensende lovverk, henholdsvis innskuddspensjonsloven og arveloven. Etter min oppfatning vil de positive konsekvensene oppveie de negative. Jeg er derfor enig i Arvelovutvalgets oppfatning om at samboere har behov for en sterkere arverettslig beskyttelse i arveloven, og mener derfor at lovforslaget i NOU 2014: 1 burde ha blitt inkludert i den nye loven.

6. Avsluttende betraktninger

Gjennom en rettspolitisk analyse har avhandlingen tatt sikte på å vurdere hvorvidt den nye arveloven burde ha omfattet forslaget om å likestille gjenlevende samboers og ektefelles arve- og uskifterett. Etter de vurderinger jeg har gjort i avhandlingen, mener jeg at dette spørsmålet må besvares bekreftende. Avhandlingen har belyst en rekke svakheter ved dagens regelverk, og jeg mener at lovforslaget ville ha medført en korrigerende. Ved å styrke samboeres arve- og uskifterett, som foreslått i NOU 2014: 1, ville man ha fått en mer tidsriktig lovgivning som tar utgangspunkt i befolkningens faktiske livssituasjon, heller enn den formelle sivilstatusen. Det er naturlig å anta at samboere, i likhet med ektefeller, har et behov for økonomisk trygghet, men dagens regelverk sikrer ikke en tilstrekkelig beskyttelse og forutsigbarhet for denne gruppen. Lovforslaget i NOU 2014: 1 ville dermed ha vært den foretrukne rettslige løsning.

Viktigheten av arveretten er nevnt ved en rekke anledninger gjennom avhandlingen, og det er nettopp rettsområdets betydning i borgernes liv som tilsier at reglene må tilvirkes med en nennsom hånd. Å utvise forsiktighet ved tilvirkingen av regelverket, innebærer imidlertid ikke at regelverket ikke skal følge utviklingen i samfunnet. Som påpekt under delkapittel 2.3, er ikke rettsutvikling noe som kan planlegges og vedtas, men en prosess som starter når forholdene ligger til rette for det. Det er imidlertid etter min oppfatning klart at forholdene ligger til rette for en utvidelse av samboeres arve- og uskifterett. Stadig flere velger å leve som samboere, og denne tendensen har forsterket behovet for en utvidelse av samboeres arverettslige vern. Jeg stiller derfor spørsmål ved hvorvidt lovgiver, i det som foreløpig er siste omgang, har tatt lange nok steg med hensyn til hva samfunnet i 2020 forventer. Siden arveloven angår oss alle, som Justis- og beredskapsminister Monica Mæland så riktig har uttalt, bør samboere tilkjennes samme rettigheter som ektefeller. Etter min mening bør dette komme inn i lovs form så raskt som mulig.

Litteraturliste

Lover

Lov 3. mars 1972 nr. 5 om arv m.m. (arveloven).

Lov 24. november 2000 nr. 81 om innskuddspensjon i arbeidsforhold (innskuddspensjonsloven).

Lov 14. juni 2019 nr. 21 om arv og dødsboskifte (arveloven).

Forarbeider

NUT 1962: 2 Utkast til lov om arv.

NOU 1980: 50 Samliv uten vigsel.

Ot.prp. nr. 46 (1989-1990) Om lov om endringer i skifteloven m.m.

NOU 1999: 25 Samboerne og samfunnet.

St.meld. nr. 29 (2002-2003) Om familien – forpliktende samliv og foreldreskap.

Ot.prp. nr. 73 (2007-2008) Om lov om endringer i arveloven mv. (arv og uskifte for samboere).

NOU 2014: 1 Ny arvelov.

Prop. 107 L (2017-2018) Lov om arv og dødsboskifte (arveloven).

Innst. 252 L (2018-2019) Innstilling fra justiskomiteen om Lov om arv og dødsboskifte (arveloven).

Bøker

Bull, Kristi Strøm. *Ugift samliv*. Oslo: Tano, 1992.

Lødrup, Peter og John Asland. *Arverett*. 6. utgave. Oslo: Gyldendal, 2012.

Nygaard, Nils. *Rettsgrunnlag og standpunkt*. 2. Utgave. Oslo: Universitetsforlaget, 2017.

Artikler

Asland, John. «Hvorfor trenger vi en ny arvelov?». *Lov og rett* 50, nr. 6 (2011): 317-318.

Asland, John. «Kan pliktdelsarv forsvares i en moderne arverett?». *Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål* 10, nr. 3-4 (2012): 161-183.

Eeg, Thomas. «Samboeres arve- og uskifterettslige stilling». *Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål* 8, nr. 1-2 (2010): 25-57.

Eeg, Thomas. «Ektefellers og samboeres arverettslige stilling – noen utviklingstrekk». *Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål* 15, nr. 2 (2017): 133-161.

Frantzen, Torstein. «Rett til arv og uskifte for samboere». *Lov og rett* 48, nr. 7 (2009): 387-405.

Lind, Göran. «Utvecklingen av samboförhållanden och samborätten i Norden». I *Nordisk samboerrett*, 13-67. Oslo: Gyldendal, 2014.

Strandbakken, Asbjørn. «Arverett og rett til uskifte for samboere?». *Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål* 5, nr. 2 (2007): 79-81.

Sverdrup, Tone. «Samboere uten lovvern». *Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål* 9, nr. 4 (2011): 253-257.

Nettsider

Statistisk Sentralbyrå. «Samboere». URL: <https://www.ssb.no/befolkning/statistikker/samboer>. Hentet: 04.03.20.

Statistisk Sentralbyrå. «Døde». URL: <https://www.ssb.no/befolkning/statistikker/dode/aar>. Hentet: 06.03.20.

Statistisk Sentralbyrå. «Lønn». URL: <https://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/statistikker/lonnan-satt/aar>. Hentet: 06.03.20.

Regjeringen. «Ny arvelov trer i kraft fra årsskiftet». URL: <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/ny-arvelov-trer-i-kraft-fra-arsskiftet/id2691861/>. Hentet: 28.04.20.